

In dit bulletin worden artikelen en berichten opgenomen met betrekking tot het werkteerrein en de activiteiten van de vereniging, de ingestelde werkgroepen, individuele leden of derden. Een ieder, al dan niet lid van de vereniging, kan ideeën, suggesties en materiaal aanleveren op onderstaand redactieadres. De redactie zal beoordelen of het aangeboden materiaal voor plaatsing in aanmerking komt.

Dit bulletin zal drie keer per jaar verschijnen en wordt gratis aan de leden van de vereniging verstrekt. Voor niet-leden is het bulletin, tegen betaling van € 5,- per exemplaar, verkrijgbaar bij: P. Noord, Kloosterstraat 8, 9951 CE Winsum.

Redactie:

B. van der Dussen
J. A. Groothof
J. Huitsing
J. Stevens
C. A. Tersteeg

Redactieadres:

Hamrik 7, 9951 JH Winsum
www.winschem.nl
e-mail: info@winschem.nl

Voorzitter

Drs. J. Tersteeg
Westerstraat 31, 9951 EM Winsum
telefoon: 0595-442456

Secretaris

Drs. A. J. Rinzema
Hoofdstraat-W 48, 9951 AC Winsum
telefoon: 0595-444593

Penningmeester

I. van der Molen- Huisman
Henderik Werkman 6, 9951 MD Winsum
telefoon: 0595-443050

Algemeen Adjunct

J. Venhuizen
Schepperijlaan 56, 9951 BL Winsum
telefoon: 0595-441574

Leden

A. Bremer
Potvenne 7, 9951 JL Winsum
B. Raangs
Havenstraat 4, 9951 AE Winsum
C. de Ranitz
Bellingeweer 10, 9951 AM Winsum
C.A. Tersteeg
Freesialaan 30, 9951 GM Winsum
J. Veltman
Schoolstraat 12, 9951 EL Winsum

Kosten lidmaatschap: € 15,- per jaar, bij verzending € 19,- per jaar.
Bankrelatie: ABN-AMRO Winsum;
rekeningnr. 61 23 36 174

ISSN 1386-1530

Vormgeving: Jaap Stevens
Prepress: Letter & Lijn bv
Druk: Drukkerij Alba

Voorwoord

Het eerste Winschem-nummer van deze jaargang liet, al net als de echte lente van dit jaar, wat lang op zich wachten, maar eindelijk, rond pinksteren, brak niet alleen de zon, maar ook de inspiratie echt door.

En voor wij het in de gaten hadden was de koningin, die het de afgelopen maanden wel erg druk had, alweer uit Groningen vertrokken....Weer werd ons mooie Winsum door de majesteit niet met een bezoek vereerd, net zoals dat gebeurde in 1823. Jacques Tersteeg gaat uitvoerig in op de achtergronden van de komst van koning Willem I, die voor de notabelen van ons dorp zo pijnlijk verliep dat een begaafde schrijver uit onze regio, - Marten Douwes Teenstra wellicht? -, er zelfs een toneelstukje over schreef.

Maar niet getreurd, want terwijl in het oosten van de provincie complete meren worden gegraven en aangelegd, zal onze gemeente zich in de toekomst ongetwijfeld onderscheiden door een aantal spiksplinternieuw gegraven en aangelegde wierden, waarop onze kinderen en kleinkinderen tot in lengte van jaren ondanks de stijging van de zeespiegel tenminste droge voeten zullen houden.

Alje van Bolhuis, altijd al een boetnbaintje, wijdt ons in in de rijke geschiedenis van zijn eigen huis aan de Hoofdstraat. En niet ver van zijn koopmanswoning werden bij de bouw van de nieuwe Rabobank een middeleeuws zwaard en 16e-eeuws degen opgegraven in een gracht van de vroegere Ripperdaborg. Men vrage zich af hoe zwaard en schild zo dicht bij elkaar, en in de gracht, terecht zijn gekomen? Heeft men misschien grote schoonmaak gehouden in de vroegere borg? Was het toen, ergens in de 16e eeuw, grof-vuil dag? Of was de rente op oud ijzer in dat jaar wellicht erg laag? Jelle Visser, leerling van De 9 Wieken, geeft in een humoristisch en prijswinnend verhaal het antwoord op deze lastige vragen.

In Doudestieds kunnen we aan de hand van Piet Noord nog eenmaal onze herinneringen ophalen aan het oude gezondheidscentrum.

Dikdakken besluit dit voorjaarsnummer, nee, niet als mosterd na de maaltijd, maar met een onvervalste, goudeerlijke en pittige Groningse mosterdsoep, die iedere smuller de welverdiende bloesjes op de wangen zal bezorgen. De redactie hoopt dat de inhoud van deze aflevering van ons Infobulletin op u even staark zal overkomen.

■ De redactie.

Inhoud

De komst van koning Willem 1	2
De verrassing	9
Ik bagger en kom boven	13
De historie van perceel E 854 te Winsum	14
Rabobank exposeert rapier en rondas ,	16
Doudestieds	19
Grietje Siegers	20
Verslag ledenbijeenkomst 18 november 2004	21

De komst van koning Willem I te Winsum op 28 mei 1823

Waarheid of verbeelding?

Enige tijd geleden trof ik in de collectie van de Baflo r, Pieter Hendrik Meekhoff Doornbosch, alias Pietmeneer , een handgeschreven tekst aan met de titel: De Verrassing of De komst van Zijne Majesteit Den Koning met deszelfs Zoon Prins Frederik Te Winsum Op Woensdag den 23 Mei 1823 , en met als ondertitel: Avondstukje met zang en dans .' Het betreft hier een berijmd toneelstukje, bestaande uit zeven toneelen of sc nes, waarin beschreven wordt hoe op woensdag 28 mei 1823 het vrijwel complete college van burgemeester en wethouders en alle gemeenteraadsleden van Winsum zich in gespannen afwachting ophouden in het Lokaal van het Gemeente-Bestuur om weldra koning Willem I en zijn zoon prins Frederik, die vanuit de stad onderweg zijn voor een toertje door het Hogeland, een groots welkom te bereiden. Terwijl zenuwachtig en al keuvelend de laatste voorbereidingen worden getroffen, klinkt plots het geklap van de zweep en het hoefgetrappel van paarden. De verbouwvereerde notabelen rennen daarop naar buiten en zien nog net de koninklijke stoet in de verte verdwijnen. Deze bijdrage bevat een (her)uitgave van dit humoristische Avondstukje en bespreekt de intrigerende vraag of het daar beschreven komische of wat blamerende voorval zich inderdaad zo heeft voorgedaan? Ook besteed ik enige aandacht aan de, tot nu toe onbekende auteur van dit Avondstukje en de historische personages die erin optreden.

De koning komt

In de Provinciale Groninger Courant nr. 41 van vrijdag 23 mei 1823 lezen wij het volgende bericht:

GRONINGEN den 22 Mei. Men verneemt, dat bij Z. Exc. den heer Gouverneur dezer Provincie de officiële tijding is ontvangen, dat Z. Maj. de Koning, vergezeld van Z.K.H. Prins Frederik der Nederlanden, op dinsdag den 27 dezer alhier zal aankomen, en den volgenden dag verblijven; zullende men omtrent den dag en het uur der publieke audientie, welke gegeven zal worden in het hof van justitie, onderrigt kunnen bekomen aan het provinciehuis, dinsdag, des voordemiddags ten tien ure.

Vier dagen later, dinsdag 27 mei 1823, meldt nr. 42 van dezelfde krant:

GRONINGEN den 26 Mei. De komst Zijner Majesteit in deze stad, zal vermoedelijk op morgen uchtend omstreeks half 10 uur plaats hebben. De audientie zal op het hof van justitie gegeven worden te half 11 uur.

Aansluitend wordt nog meegedeeld:

Uit Leeuwarden schrijft men: Wij kunnen thans met zekerheid melden, dat Z. Maj. de Koning, met Hoogstdeszelfs Zoon, Prins Frederik der Nederlanden, op den 29 dezer hunne intrede binnen deze residentie zullen doen, en eenige dagen alhier zullen verblijven.

Blijkens deze berichten en andere bronnen was koning Willem I, samen met zijn zoon, prins Frederik, in de meimaand van 1823 bezig aan een inspectiereis door Nederland. Na Drenthe was Groningen op 27 en 28 mei aan de beurt. Vandaar zouden zij doorreizen naar Friesland, voor een bezoek aan Leeuwarden. Onder de rubriek LEEST HIER kondigt dezelfde krant reeds een uitgave aan die met het koninklijk bezoek aan de stad te maken heeft, vgl.:

Bij J. OOMKENS is gedrukt, en heden tegen middag alom te bekomen: WELKOMSTGROET aan Zijne Majesteit den Koning, bij Hoogstdeszelfs komst te Groningen, in Bloeiimaand 1823. In

gr. 4to 27½ cents.

Het betreft hier een op rijm gestelde toespraak die door Barthold Hendrik Lulofs (1787-1849), sedert 1815 hoogleraar Nederlands te Groningen, bij de aankomst van de koning werd uitgesproken.²

Het bezoek aan de stad en omgeving

Weer vier dagen later, - want de krant verscheen toen nog alleen op dinsdag en vrijdag -, op vrijdag 30 mei, - koning en prins zijn dan alweer vertrokken naar Leeuwarden -, verschijnt er in nr. 43 van de *Provinciale Groninger Courant* een vrij uitvoerig verslag van het hoge bezoek aan Groningen. De verheven en wat beuzelachtige stijl doet mij erg aan Maartje van Weegen denken:

GRONINGEN den 29 Mei. Deze Stad heeft het geluk gehad Zijne Majesteit de Koning en Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Frederik der Nederlanden, gisteren en eergisteren, binnen hare muren te hebben.

De Vorstelijke Personen kwamen met Hoogstderzelver gevolg, eergisteren morgen, omstreeks tien uren van Zuidlaren, alwaar dezelve vernacht hadden, hier aan, voorafgegaan door Zijne Excellentie den Heer Gouverneur dezer Provincie en den Heer Griffier bij de Staten, welke Zijne Majesteit bij Harenemolen hadden opgewacht, terwijl de Heer Generaal Majoor, Provinciale Commandant van Groningen en Drenthe, den Koning reeds van Frederiksoord af begeleid had. Eene eerewacht van Studenten onzer Hoogeschool vergezelde Zijne Majesteit. Op het uiterste punt der Gemeente werd Hoogstdezelve door Heeren Burgemeesteren begroet: waarop de trein, onder de uitboezemingen van de vreugde des volks, het spelen van het carillon en het luiden der klokken, de Heerepoort binnenreed, voor welke de Heer Commandant der Stad, benevens de Plaatselijke Staf en Officieren zonder troepen, Zijne Majesteit complimenteerden.

Voorts begaven zich Zijne Majesteit en Zijne Koninklijke Hoogheid met Hoogst derzelver gevolg naar het Huis van den Heer Gouverneur, den weg nemende langs de Heerestraat, tusschen de Beide Markten, de Guldenstraat en de Boteringestraat, welke zoo wel als andere voornamen Straten en Pleinen, rijk met vlaggen versierd waren, hetgeen een overheerlijk gezigt opleverde.

Te half elf uur gaf Zijne Majesteit audientie aan alle Collegien, het korps Officieren van de Schutterij en het Garnizoen, Ambtenaren en partikuliere Personen. Na afloop der audientie, welke tot drie uur heeft geduurd, hielden Zijne Majesteit en de Prins het middagmaal bij Zijne Excellentie den Heer Gouverneur. Des avonds was de Stad fraai verlicht; boven andere gebouwen munten uit het Huis van den Heer Gouverneur, het Provinciehuis, het Stadhuis en de Societeiten der Heeren Studenten.

*Gisteren uchtend te acht uur inspecteerde Zijne Majesteit de Schutterij en de Troepen van het Garnizoen, over wier beider houding Zijne Majesteit ten uiterste voldaan scheen. **Daarna deed de Koning met den Prins en Hoogstderzelver gevolg, vergezeld van den Gouverneur, een tourtje door den Gemeenten Adorp, Winsum en Bedum.** Te half vier was er een prachtig gastmaal aangerigt in het Stadhuis, hetwelk Zijne Majesteit en Zijne Koninklijke Hoogheid met hunne tegenwoordigheid verkeerden en hetwelk bijgewoond werd door s Konings gevolg, den Heer Gouverneur en vele andere civiele en militaire autoriteiten en hooge ambtenaren.*

Des avonds te half acht ure bezochten de Vorstelijke personen

den Schouwburg, alwaar eene Loge voor Hoogst dezelve in gereedheid was gebragt, en welke zoo wel van binnen als van buiten, buitengemeen fraai was verlicht. Onder het spelen van het Wilhelmuslied ontving het talrijke publiek de hooge gasten met een luid vreugdegeluich, hetwelk Hoogstdezelve met zeer minzame groeten beantwoordden. De Hoogduitsche Opera gaf Don Juan van Mozart, welk zangspel voortreffelijk werd uitgevoerd. Ook schenen Zijne Majesteit en de Prins met de uitvoering zeer tevreden en verlieten eerst na het eindigen der Representatie den Schouwburg.

Hedenmorgen zijn Hoogstdezelve, wier buitengewone minzaamheid, zoo wel op de audientie als overal elders, waar zij zich vertoond hebben, de eerbied en de liefde des volks niet weinig heeft opgewekt, - vertrokken naar Leeuwarden, begeleid tot aan de grenzen dezer Provincie door den Heer Gouverneur en den Heer Generaal Provincialen Commandant en geaccompanyeerd tot aan Dorquert, door de eerewacht der Heeren Studenten.

Het verslag maakt dus melding van een tourtje, dat de koning met de prins op woensdag 28 mei door de gemeenten Adorp, Winsum en Bedum deed en dat van ca. 9 uur in de morgen tot ca. 3 uur in de middag moet hebben geduurd. Direct onder dit verslag volgt een opmerkelijke tijding uit .nee, niet Winsum, maar Onderdendam!

Niet Winsum, maar Onderdendam

ONDERDENDAM den 29 Mei. Gister hadden de inwoners van Onderdendam het geluk van Z. Maj. hunnen geliefden en geerbiedigden Koning en Hoogstdezelfs Zoon, Prins Frederik, vergezeld van Z. Exc. den heer Gouverneur dezer Provincie en verder gevolg, in hun midden te zien. Z. Maj. verledigde zich gaarne aan te nemen de Hulde, zoo van het bestuur van de gemeente, als van onderscheidene ambtenaren en van Heeren predikanten, uitmakende het klassikaal bestuur van Middelstum, hetwelk juist toen aldaar vergaderd was, en met ieder van dezelve op eene waarlijk minzame wijze te onderhouden. Het behaagde bovenal Z. Maj. aan te nemen de uitboezemingen van een dertigtal schoolmeisjes, van 6 tot 12 jaren oud, op eene bevallige wijze gekleed. En, ofschoon Hoogstdezelfs verblijf kort moge zijn geweest, zal het geluk, bij onderscheiding aan deze plaats te beurt gevallen, nog langen tijd aan derselver ingezetenen in dankbare nagedachtenis blijven.

De inwoners van Onderdendam, het gemeentebestuur van Bedum en een aantal, toevallig in Onderdendam vergaderende predikanten uit Middelstum waren op die bewuste woensdag dus de gelukkigen om de koning en prins tijdens hun rijtoertje door de Ommelanden persoonlijk te mogen ontmoeten.

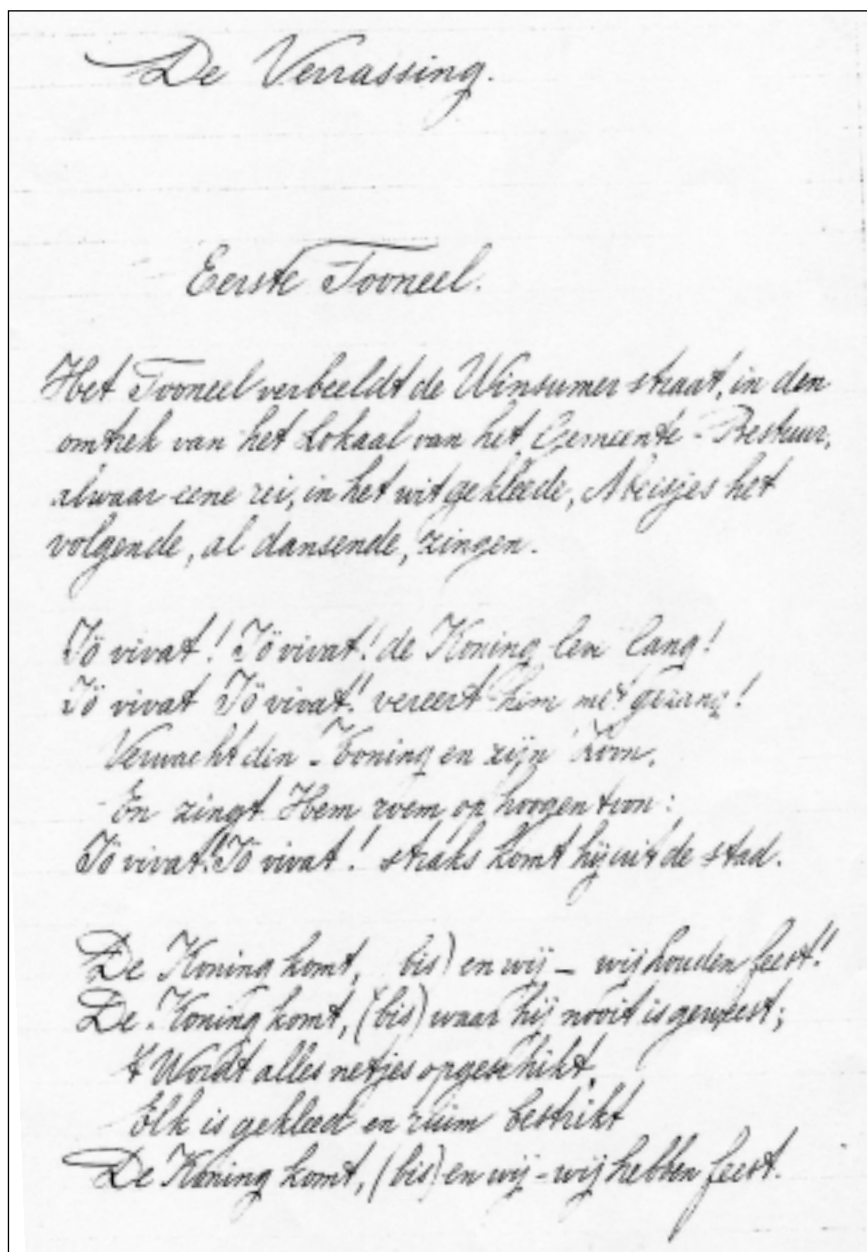
In eerste instantie mag men veronderstellen dat dit, weliswaar korte, maar toch koninklijke oponthoud met het oog op de te treffen voorbereidingen van tevoren zal zijn aangekondigd en voorbereid. Opmerkelijk genoeg leverde een eerste onderzoek in het, voor stukken uit 1823 niet meer erg volledige gemeente-archief van Bedum vooralsnog echter geen gegevens op.³ Blijkbaar is er dus geen sprake geweest van vroegtijdige schriftelijke aankondiging van het bezoek en heeft men pas op het allerlaatste moment een definitief besluit genomen om in Onderdendam te stoppen.

Helaas geven ook de, vrij volledig bewaarde stukken in het archief van het Kabinet van de Gouverneur in de provincie Groningen, die wel de eerst verantwoordelijke was voor dit bezoek en die de koning en prins ook voortdurend begeleidde, geen nadere bijzonderheden over de rijtoer.⁴ Op grond van het feit dat

het bestuur van de gemeente Bedum, althans volgens het krantenbericht, wel in Onderdendam aanwezig was, neem ik aan dat slechts enkele uren voor de komst een, waarschijnlijk mondelinge aankondiging van het bezoek heeft plaatsgevonden.

Maar hoe zit t dan met Winsum? Volgens het hierna uit te geven toneelstukje en de mondelinge overlevering waren toch ook daar voorbereidingen getroffen om de majesteit plechtig te begroeten? In het spel deelt de Tweede Assessor, Bouer, mee dat hij het bericht van s konings blijde komst in t holst van den nacht kreeg en dat k die komst niet eerder heb geweten. Waarom reed de koning hier dan, bijna als een soort Boris Jelt-sin, gewoon door? Je zou toch verwachten dat, indien een kort bezoek aan Winsum ook hier op het laatste moment door een mondelinge ijlbood was aangekondigd, de krant ook melding zou hebben gemaakt van de ontgoocheling of teleurstelling van onze 19^e-eeuwse dorpsgenoten?

Eerste tekstbladzijde van *De Verrassing*. (Prov. Bibl. Leeuwarden, coll. Meekhoff-Doornbosch, hs. 267 IV, 9).

Het gemeentearchief zwijgt in alle talen

Om ook de gebeurtenissen te Winsum, net als in Onderdendam, aan historische gegevens te controleren begaf ik me naar het gemeentearchief, waar ik alle, in aanmerking komende en nog bewaarde stukken uit 1823 onderzocht, o.a. notulen van de vergaderingen van B&W, - toen schout en assessoren genoemd -, en gemeenteraad, ingekomen en uitgaande stukken, verordeningen en bekendmakingen, rekeningen etc.⁵ In geen enkel stuk trof ik ook maar n woord aan dat met de doortocht of de daadwerkelijk komst van de koning te maken had. De wekelijkse vergaderingen op zaterdag van schout en assessoren, t.w. S.H. Numan, J. Bouer en G.B. Hopma, vonden gedurende de hele meimaand in 1823 zelfs geen doorgang, omdat er niets was voorgevallen waarover gedelibereerd moest worden. Zij werden alle, zoals dat toen heette, geadjourneerd. Wel wordt melding gemaakt van het feit dat de burgemeester op de zaterdagen van 24 en 31 mei 1823, - juist dus de zaterdagen rond het bewuste koninklijke bezoek -, door ziekte verhinderd was de bijeenkomsten bij te wonen.⁶ Maar ook deze gingen dus niet door, omdat er niets belangrijks aan de orde was.

Zeer opmerkelijk is het wel dat burgemeester S.H. Numan, die toch zeker bij een koninklijk bezoek aanwezig had moeten zijn, in het toneelstukje in het geheel niet voorkomt. Wel zien we in het Vierde Tooneel de wat verwarde Schoutsvrouw, Mejufvrouw Numan, even aan het woord, maar van haar man ontbreekt ieder spoor. Was onze toenmalige burgemeester dus echt ziek en daarom niet aanwezig? Ik concludeer dat de auteur van het stukje blijkbaar goed op de hoogte moet zijn geweest van situatie en personen in Winsum.

In ieder geval lijkt er, noch in het Winsumse, noch in het Bedumse gemeentearchief ook maar de geringste schriftelijke aanwijzing te vinden die erop zou kunnen wijzen dat de plaatselijke autoriteiten vroegtijdig zekerheid hebben gehad omtrent een majesteitlijke stop in Winsum of Onderdendam.

Het lijkt mij daarom aannemelijker dat er, gezien het feit dat zelfs in het archief van het Kabinet van de Gouverneur enig concreet besluit omtrent de exacte route en stopplaats(en) van de koning ontbreekt, wellicht tot het allerlaatste moment sprake is geweest van gespannen onzekerheid en allerlei wilde geruchten in de dorpen die langs de route van de koninklijke tocht lagen. Het zekere voor het onzekere nemende, moet men dan in diverse dorpen toch maar wat notabelen, vlaggen, erebogen en bruidjes in reserve hebben gehouden voor het geval dat men het geluk zou hebben dat koning en prins juist daar even hun benen wilden strekken. Uit de formulering van het aangehaalde krantenbericht over de stop te Onderdendam valt m.i. op te maken dat de koninklijke stop ook daar op een zeker toeval berustte: vgl. de inwoners hadden het geluk de koning in hun midden te zien, het geluk, bij onderscheiding aan deze plaats te beurt gevallen en het juist toen aldaar vergaderde Classisbestuur van Middelstum.

Zolang de archiefstukken dat niet tegenspreken, neem ik dus maar aan dat er in alle, zichzelf

respecterende dorpen langs de route dergelijke ontvangstcomit s gereed zullen hebben gestaan. Ook in Winsum dus.

Waarom geschreven?

Maar met welke bedoelingen heeft de auteur van het *Avondstukje* nu juist de Winsumse notabelen uitverkoren, terwijl er naar alle waarschijnlijkheid ook in Adorp, Sauwerd of Bedum dergelijke ontvangstcomit s aan de weg hebben gestaan?

De belangrijkste literaire motieven die in het toneelspel worden uitgewerkt zijn in mijn ogen: humoristische spot over de zelfoverschatting en inbeelding van onze 19e-eeuwse dorpsnotabelen, gecombineerd en geïllustreerd aan de hand van individuele (boeren en middenstanders) klunzigheid of domheid, zuinigheid en hebzucht. Of, samengevat, zoals ouderling Hendrik Jans het in het stuk met een bijbelcitaat verwoordt: De hoogmoed des mensen zal hem vernederen; maar de nederige van geeste zal de eere vast houden (Spreuken 29:23). De bedoeling van goedmoedige spot heeft de onbekende auteur m.i. ook uitgedrukt in het citaat van de Romeinse dichter Horatius, dat hij als motto op het titelblad heeft geplaatst. De vertaling hiervan luidt: Als de dingen op een bepaald moment niet zo goed verlopen, betekent dat nog niet dat zij ook in de toekomst niet goed zullen gaan.⁷

Overigens kan ik me ook niet aan de indruk onttrekken dat de auteur zich, mede wellicht op grond van niet al te koningsgezinde of Orangistische gevoelens, extra vrolijk heeft gemaakt over de opgefoktheid van de wethouders en raadsleden. Wethouder Bouer legt hij namelijk de volgende verzen, wederom verwijzend naar bijbelcitaten, in de mond:

Bij eene volgende gelegenheid zullen wij een Eerboog planten, met inscriptien er op, dat elk het zie:

Aan de eene zijde Spreuk XII:10 en aan de andere zijde Ps. CXLVI, v.s. drie.⁸

Typisch voor onze auteur is ook het vrijzinnige, om niet te zeggen vrijmoedige en humoristische gebruik van bijbelteksten.

Door wie geschreven?

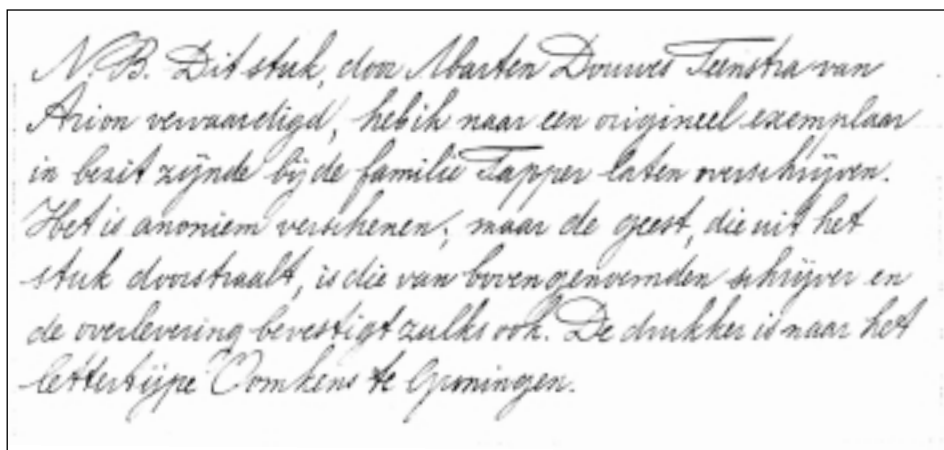
De tekst van het *De Verrassing* werd in het verleden tweemaal uitgegeven, nl. in 1915 in *Driemaandelijksche Bladen* (jr. 15, 1915, p. 121-135) en in 1919 in *Maandblad Groningen* (jr. 2, 1919, nr. 9 november, p. 188-193).⁹ In beide gevallen wordt nergens de naam van de auteur vermeld. Steenhuis heeft in *Winsums Verleden* (p. 169-172) pogingen gedaan om de identiteit van de schrijver te achterhalen. Zo merkt hij op dat Ubel Wierda, kleinzoon van koopman W. Wierda die in het stukje als raadslid optreedt, in 1919 deel uitmaakte van de redactie van het *Maandblad Groningen*, en waarschijnlijk een origineel exemplaar of een copie in zijn bezit heeft gehad.

Over de auteur oordeelt Steenhuis dat hij de Winsumer notabelen gekend moet hebben en dat hij er blijk van geeft goed in de bijbel thuis te zijn geweest en zijn talen (Frans en Latijn) goed

beheerst moet hebben. Voorts refereert Steenhuis nog aan een publicatie van Z. ter Laan in het *Maandblad Groningen* van 1923 (p. 30-33), waarin wordt meegedeeld dat P.H. Meekhoff Doornbosch te Baflo in het bezit was van een gedrukt exemplaar, het enige dat toen bestond.

In het, hier door mij gebruikte, handgeschreven (dus niet gedrukte) exemplaar uit de collectie Meekhoff-Doornbosch in de Provinciale Bibliotheek van Leeuwarden bevindt zich op de laatste bladzijde de volgende aantekening van Pietmeneer:

N.B. Dit stuk, door Marten Douwes Teenstra van Arion vervaardigd, heb ik naar een origineel exemplaar in bezit zijnde bij de familie Tapper laten overschrijven. Het is anoniem verschenen, maar de geest, die uit het stuk doorstraalt, is die van bovengenoemden schrijver en de overlevering bevestigt zulks ook. De drukker is naar het lettertype Oomkens te Groningen.

Aantekening van Pietmeneer over Marten Douwes Teenstra als auteur van *De Verrassing*. (Prov.Bibl. Leeuwarden, coll. Meekhoff-Doornbosch, hs. 267 IV, 9).

Het originele exemplaar moet dus een gedrukt werkje zijn geweest, wellicht van drukker Oomkens uit Groningen, in bezit van de familie Tapper (te Baflo?).¹⁰ Verder is Pietmeneer ervan overtuigd dat Marten Douwes Teenstra van de boerderij Arion bij Den Anel de auteur is geweest.

Steenhuis echter zoekt de auteur in Groninger studentenkringen. Met name denkt hij aan ds. G.J. Cool en mr. J. Huizinga. De voorkeur geeft hij aan Cool, die predikant was in Bierum en in 1844 bij drukker C.J. Mekel in Uithuizen zijn *Pabbe en Moeke*, een bruiloftsspel, ook opgevrolijkt met muziek en zang, uitgaf. Echt overtuigende argumenten voor Cool's auteurschap draagt Steenhuis m.i. evenwel niet aan. Ik vraag me ook af in hoeverre de predikant uit Bierum zo goed op de hoogte kan zijn geweest van de Winsumse situatie en personages?

Marten Douwes Teenstra de auteur?

Pietmeneer fundeert zijn toeschrijving van het auteurschap aan Marten Douwes Teenstra op twee zaken: de geest die uit het stuk doorstraalt en de overlevering. Aan de hand van enkele feiten en karakteristieken uit het leven van Marten Douwes tot ca. 1826 wil ik hier proberen Doornbosch's toeschrijving te ondersteunen, al verdient een en ander zeker nog nader onderzoek.

Marten Douwes Teenstra werd in 1795, - precies het jaar van de omwenteling -, als oudste zoon van Douwe Martens Teenstra en Jantje Luies Dijksterhuis op Ruigezand geboren. Na een strenge, maar gevarieerde en degelijke opleiding, - in zijn 10e jaar

overleed zijn moeder -, huwde Marten Douwes in 1819 met Gezina Debora van der Leij, met wie hij op 8 januari van dat jaar een boerderij met bijbehorende gronden, gelegen bij Den Andel, kocht. Op de poldergrond liet het echtpaar in 1820 een begin maken met de bouw van de nieuwe boerderij Arion, genoemd naar de Griekse lierdichter die leefde in de 7e eeuw voor Christus.¹¹

Ten gevolge van de landbouwcrisis, die zich kort na deze koop manifesteerde (hoge graanprijzen), werd Marten Douwes al weer vrij spoedig (1826) gedwongen het geheel terug te verkopen aan de oorspronkelijke eigenaar. Om de grote financiële problemen het hoofd te kunnen bieden besloot hij in 1824 te vertrekken naar Nederlands-Indi (1824-1828), en vandaar naar Suriname (1828-1834), waar hij als ambtenaar hoopte zijn fortuin te kunnen herstellen.

Naast de liefhebberijen van zijn jonge jaren, nl. kermisbezoek en ijspret, had Marten Douwes tevens een brede culturele en wetenschappelijke belangstelling. Zo was hij o.a. de oprichter van het Nutdepartement Leens en interesseerde hij zich bijzonder voor natuur- en sterrenkunde. Reeds vóór zijn vertrek naar

een drietal rekestbewegingen. In 1820 zat hij samen met Stephanus Numan, de schout (burgemeester) dus van Winsum, in een commissie voor de middenstand der Ommelanden (landbouwers en predikanten), die in Winsum een rekest opstelde aan koning Willem I om deze ertoe over te halen niet in te gaan op een verzoek van eigenaren van heerlijke rechten (de vroegere jonkers) om herstel daarvan en schadevergoeding.

Twee jaar later protesteerden de boeren opnieuw d.m.v. een verzoekschrift aan de koning, dat opgesteld was door, alweer, burgemeester Stephanus Numan. In dit stuk, dat door Marten Douwes als eerste werd ondertekend, beklagde men zich over de hoge salarissen van ambtenaren en notarissen.

Enkele maanden na de komst van Willem I naar Winsum in 1823 verzond Marten Douwes 62 convocaties naar Groninger boeren om op 30 september in de stad te vergaderen over de slechte economische situatie. Als voorzitter van een commissie werkte hij vervolgens mee aan het *Rekwest en inlichtende memorie ter erlanging van tijdelijk verbod van een voortdurend bezwaar op den invoer van granen en peulvruchten*, dat in december door 1900 vooraanstaande landbouwers werd ondertekend. Zelfs kreeg hij de gelegenheid dit rekest persoonlijk bij Willem I toe te mogen lichten.

Toen de Commissie van Landbouw, waarin ook zijn aange trouwde oom, prof. J.A. Uilkens zitting had, zich niet bij dit rekest aansloot, liet een gegriefde Marten Douwes (bij drukker H. Eekhoff) het pamflet *Het kan verkeeren* verschijnen. Kort hierna vertrok hij, gedesillustioneerd en bijna geheel berooid, naar Indi.¹²

Uit de bovenstaande, samengevatte biografische gegevens van Marten Douwes zijn diverse elementen en feiten te destilleren die vóór zijn auteurschap van het *Avondstukje* kunnen pleiten, vgl.: Marten Douwes heeft een goede, ook literaire, opleiding genoten, die zijn kennis van talen en citaten, zoals in het *Avondstukje* gebezigd, kan verklaren. Zijn zeer liberale doopsgezinde geloofsovertuiging is een uitstekende achtergrond voor de, in het stukje vaak humoristisch gebruikte bijbelcitaten. Hij had een grote literaire interesse, een vaardige pen en een faam als gelegenhedsdichter. In liberaal-politiek opzicht is hij zeker niet gecharmeerd geweest van het prille koningsschap van Willem I en de restauratiepolitiek ten gunste van de adel, zoals die na ca. 1801 ten nadele van de landbouwers was ingezet. En tenslotte, hij moet de toenmalige burgemeester van Winsum, Stephanus Numan, die dezelfde politieke idealen koesterde en met wie hij een aantal malen in commissies samenwerkte, persoonlijk en zeer goed gekend hebben.

Dit laatste feit verklaart wellicht dat de schrijver van het *Avondstukje* zo goed op de hoogte blijkt te zijn van de eigenaardigheden van de, in die tijd conservatieve, maar vooral ook wat domme en egocentrische Winsumse wethouders, raadsleden en middenstanders. Als politieke zielsverwant van burgemeester Numan, met wie hij in die jaren tenminste twee felle rekesten opstelt aan het adres van Willem I, kon hij deze ook moeilijk in het toneelstukje laten optreden. Als Marten Douwes inderdaad de auteur is geweest van *De Verrassing*, dan is het dus volkomen begrijpelijk dat hij zijn vriend Stephanus Numan fier bewust uit heeft geschreven. Fijzonder blij is geweest met het, waarschijnlijk historische feit, dat deze toen juist ziek was en, wellicht tot zijn eigen opluchting, niet ter plaatse hoefde te zijn. Het aardige is dat door het nu veronderstelde auteurschap van Marten Douwes Teenstra het *Avondstukje* niet slechts een historisch lokaal humoristisch voorval verhaalt, nl. het doorrijden

Pastel van Marten Douwes Teenstra, in 1824 gemaakt door Wessel Lubbers, kort voor zijn vertrek naar Indi.

Indi genoot hij een faam als dichter van gelegenhedsverzen. Op religieus gebied was hij zeer vrijzinnig en beleed hij een Verlicht-rationalistisch buitenkerkelijk christendom, dat zijn wortels vond in de liberale doopsgezinde opvattingen van zijn vader en grootvader, Marten Aedsges Teenstra.

Toen door de economische problemen na 1820 de ontevredenheid van de Groninger boeren over de politieke situatie groeide, ontpopte Marten Douwes zich als de liberale voortrekker van

van de koning in het Winsum van 1823, maar dat het tevens, en vooral een eigentijdse politieke lading terugkrijgt, nl. die van een wat verongelijkte revolutionair-liberale kijk op de komst van een koning, die zich weinig of niets gelegen liet liggen aan de getergde Groninger boeren en middenstanders.

Ik stel me zo voor dat Marten Douwes en Stephanus, wellicht thuis bij Numan in Winsum omdat hij ziek was, een paar vrolijke avonden hebben gehad tijdens het schrijven van *De Verrassing*. Het spreekt wel voor zich dat het stuk, nadat het op 31 mei 1823 gereed was gekomen, vanwege de politieke gevoeligheid anoniem werd uitgegeven.¹³

Historische plaats en personen

Als achtergrond bij het lezen van *De Verrassing* wil ik hier nog wat historische bijzonderheden behandelen met betrekking tot de plaats van handeling, - het lokaal van het Gemeente-Bestuur en het logement van W. Borgman -, en enkele belangrijke optredende personen.

In het gemeentearchief van Winsum is een verzameling akten bewaard die betrekking hebben op de huur van lokaliteiten, waar het gemeentebestuur, het college van zetters en het Winsumer kantongerecht vergaderden.¹⁴ Hoewel er voor het jaar 1823 geen stukken meer aanwezig zijn, blijkt uit de overige akten dat het gemeentebestuur op jaarbasis voor zichzelf en de twee andere, hierboven genoemde colleges in plaatselijke logementen of andere grote behuizingen kamers huurden. Zo huurt men voor het jaar 1829 een benedenkamer aan de achtergevel van het huis nr. 13 te Winsum, waar toen bierbrouwer Geuchien Bartelts Hopma, - eerste wethouder in ons toneelstuk -, woonde. Dit grote huis met brouwerij bevond zich precies in de bocht van de

Trekweg naar Onderdendam, tegenover de huidige parkeerplaats bij het Chinese Restaurant aan het eind van de Havenstraat (nu Fam. Mook).

In hetzelfde jaar verhuurt kastelein Hindrick Lammerts Stoit aan het gemeentebestuur een kamer in de behuizing nr. 2 te Winsum, - dit is de huidige herberg De Gouden Karper -, ten behoeve van de zittingen van het kantongerecht te Winsum.

Uit de tekst van *De Verrassing* zelf, - want archiefstukken voor 1823 zijn er niet meer -, zou men kunnen afleiden dat het Gemeentelokaal zich bevond in of dichtbij het logement van W. Borgman. Daar komen in het Zesde Tooneel de teleurgestelde notabelen en enkele lacherige dorpsbewoners bij elkaar in de algemeene Kamer of Jagtweide om er, al spottend en lachend een borrel te drinken. Bovendien vermeldt het toneelstukje na het slot de volgende tekst:

N.B. De hierin voorkomende Personen worden, namens eenige liefhebbers, verzocht, om bij gelegenheid der Winsumer Harddraverij aanstaande, ieder zijne eigene rol te spelen, des avonds te 7 uur te beginnen, ten huize van den Logementhouder W. Borgman, bij de boog, te Winsum.

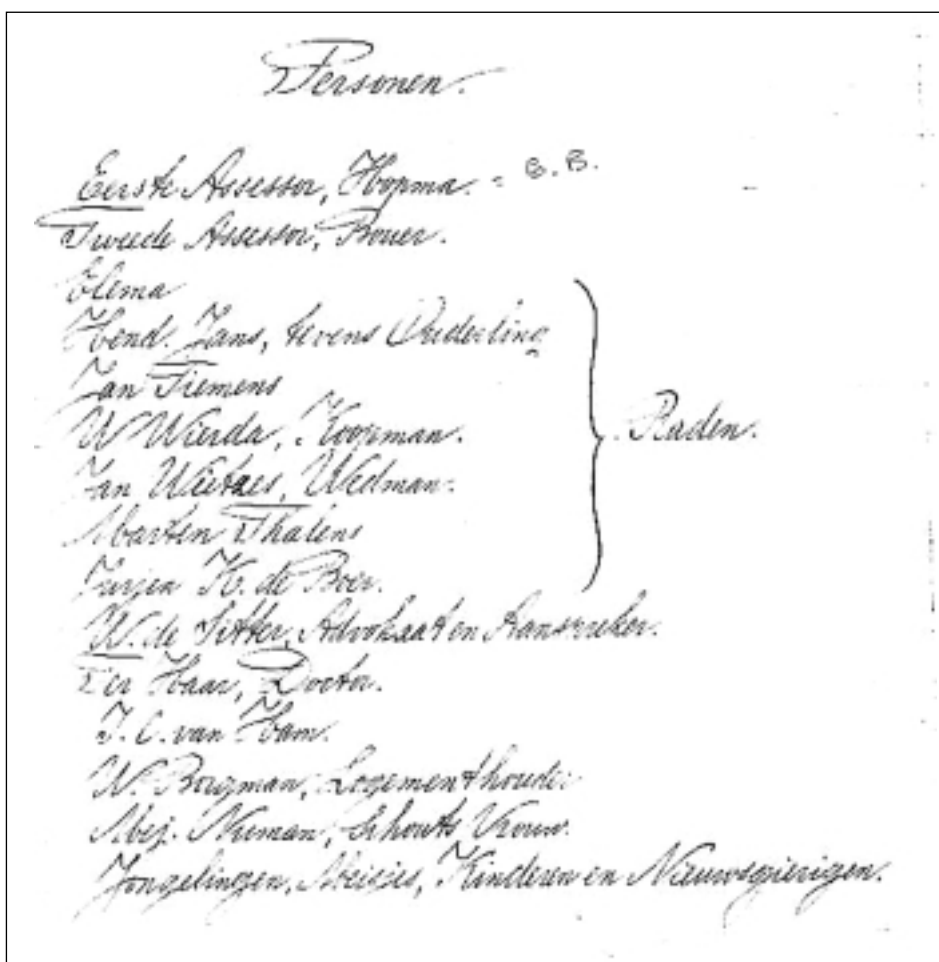
Welnu, het logement van Wessel Ames Borgman bevond zich in het grote pand bij de Boog, waar later het logement van de families Alderts en Bron was gevestigd, nu het huis van D. Sennema en de vestiging van de Wereldwinkel. Daar moet ook in latere jaren, tot aan de bouw van een eigen gemeentehuis, nog zo vaak vergaderd zijn, dat de oudere Winsumers spraken over t OI Lokaal.¹⁵

Tenslotte deel ik hier in volgorde van optreden van enkele personages nog wat historische bijzonderheden mee.¹⁶

Tweede assessor, Jacobus Bouer, rentenierde en woonde in

een groot huis, dat een groot deel van het huidige Dorpsplein in beslag nam. Over de raadsleden Elema en ouderling Hendrik Jans heb ik momenteel geen nadere gegevens. Raadslid Jan Tiemens / Tijmens, die in 1823 ca. 54 jaar oud was, was landbouwer en had zijn huis en bedrijf op de hoek van de Hoofdstraat-W. — Stationsstraat (Elema s heard). Raadslid Willem Jans Wierda bezat een kalkbranderij en houtzaag- en oliemolen aan de Schouwerzijlsterweg, op de plaats van het huidige Zaandam (Fam. Timmer). Ook was hij eigenaar van diverse huizen en een grote tuin in de Westerstraat en van het weiland met dobbe, nu de vijver van het huis van de Fam. Lemsstra. Raadslid en wedman Jan Wietzes is mij onbekend. Raadslid Marten Talens was koopman, in 1823 ca. 34 jaar oud. Zijn huis en opslag waren gevestigd in de Westerstraat (nu Fam. Poort). Raadslid Jurjen / Jurriens Klaassens de Boer was landbouwer op Ranum en bewoonde de boerderij bij het oude kerkhof (nu Fam. Leegte).

De Personen die in De Verrassing optreden. (Prov.Bibl. Leeuwarden, collectie Meekhoff-Doornbosch, hs. 267 IV, 9).

Van de overige dorpsnotabelen vermeld ik nog medicinael doctor Johannes Wilhelmus ter Haar. Zijn huis en praktijk bevonden zich in de Hoofdstraat-W. (nu Fam. Hoeksema). Joost Cornelis van Ham, toen 48 jaar oud, was steen- of pannenbakker en bewoonde een groot huis in de hoek van de Hoofdstraat-W. (nu Vaszlovsky). Logementhouder Wessel Ames Borgman, toen 42 jaar, woonde op de hoek van de Hoofdstraat-W. — Kerkstraat en bezat daar een groot huis (nu Fam. Vos) met een tuin, schuur en stalling. Mej. Numan tenslotte, de vrouw van medicinael doctor en burgemeester Stephanus Henderikus Numan, die toen 42 jaar oud en wellicht ziek was, bewoonde een groot huis aan de Hoofdstraat-Winsum (nu DA-Drogist en Fam. Pol).

1. Provinciale Bibliotheek Leeuwarden, Collectie P.H. Meeckhoff-Doornbosch. Inventaris p. 101, hs. 267 IV, 9e stuk: De verrassing of de komst van den Koning te Winsum den 28 Mei 1823 .
2. J.F. Steenhuis vermeldt deze uitgave in verband met het koninklijk bezoek aan Groningen ook in zijn hoofdstuk Winsumers als schrijver en schrijvers over Winsum . In: *Winsums Verleden*, Groningen, Djakarta 1957, p.169, doch brengt hem niet in verband met hoogleraar B.H. Lulofs.
3. De heer E. Haaksema te Bedum bekeek o.a. de raadsnotulen 1815-1825 en een register van uitgegane stukken van 1823. Helaas zijn er in Bedum geen registers van besluiten/vergaderingen van schout en assessoren voor 1823, en ook ontbreken voor dat jaar uitgegane stukken van de schout. Met dank voor dhr. E. Haaksema.
4. Dit archief bevindt zich in de Groninger Archieven. In inv.nr. 225 bevindt zich een brief van de Secretaris van Staat, Brussel d.d. 14 mei 1823, waarin deze aan de Gouverneur bekendmaakt dat Z.M. op dinsdag 27 mei in Groningen aan zal komen en daar ook de 28ste mei zal verblijven. Blijkens inv.nr. 308 (Uitgaande stukken 1823), 333 (Agenda s 1823) en 574 (Agenda s 1823) stelt de Gouverneur op 20 mei alle notabelen in de stad op de hoogte van het bezoek. Blijkens inv.nr. 548 (Uitgaande stukken mei 1823) verzoekt hij de schouten van een 20-tal gemeenten, die de koning mogelijk kerwijs zal bezoeken of passeren, de wegen in beste orde te brengen. De gemeenten Adorp, Bedum en Winsum ontbreken hier echter!
5. Ik bekeek Gemeentearchief Winsum, inv.nr. 2 Registers van notulen van vergaderingen van de gemeenteraad, inv.nr. 21 Registers van notulen van vergaderingen van schout en assessoren, inv.nr. 47 Ingekomen stukken 1823, inv.nr. 89 Agenda s van ingekomen en uitgaande stukken, inv.nr. 192 Brievenboek van uitgaande stukken van schout en assessoren, inv.nr. 310 en 311 Verordeningen en bekendmakingen van het plaatselijk bestuur, inv.nr. 457 Rekeningen 1823.
6. Vgl. Gemeente Archief Winsum, inv.nr. 21.
7. Ik vraag mij af in hoeverre de onbekende auteur dit Horatiuscitaat (uit *Carmina* II, 10, 17) heeft gekend uit de toentertijd populaire zedenroman van Henry Fielding. (1707—1754), *The History of Tom Jones*. (1749). In hoofdstuk 5 beschrijft Fielding een humoristische dialoog tussen mr. Jones en zijn loslippige kapper, mr. Benjamin, die zijn pochende verhaal doorspekt met vele Latijnse citaten.
8. In de woorden van de auteur van het Avondstukje luidt de tekst van

Spreuken 12: 10: De rechtveerdige kent het leven zijner beeste: maar de barmhartigheden der Godloozen zijn wreed ; en van Psalm 146: 3: En vertrouwt niet op Princen, op s menschen kind, bij t welke geen heil en is .

9. De tekst van de uitgave van 1919 verschilt vrijwel niet van die van 1915, behalve dan dat het *Maandblad* de eigennamen van wethouders en raadleden niet voluit afdruckt, maar heeft afgekort tot enkele initialen.
10. De diverse nieuw verschenen drukken, ook die van Oomkens (zie boven), werden indertijd altijd in de *Provinciale Groninger Courant* aangekondigd. Ik heb deze druk daar echter niet terug kunnen vinden.
11. G. Boerma, etc. *Boerderijen in het Halfambt*. Groningen 1992. Nr. 100, p. 317-319.
12. De biografische gegevens zijn ontleend aan IJ.Botke, *Gaat, krijgt een boek of pen in hant en ofent daarin u verstant . Drie generaties Teenstra en de Verlichting op het Groninger platteland (1775-1825)*. Groningen 1988, m.n. p. 49-56. Zie hier ook voor latere biografische gegevens.
13. De vraag blijft wel bij welke drukker precies? Zie noot 10.
14. Gemeentearchief Winsum, inv.nr. 324. De akten betreffen de jaren 1829-1861.
15. Met dank aan Jan Venhuizen, die mij dit meedeelde.
16. Deze gegevens zijn grotendeels ontleend aan de OAT s van de, door Kees Wolters en mij in dit blad uitgegeven minuutplans van Winsum, m.n. Winsum, Obergum en Ranum.

**[1.] De Verrassing of De komst van Zijne Majesteit
Den Koning met deszelfs Zoon Prins Frederik
Te Winsum
Op Woensdag den 23 Mei 1823.
Avondstukje met zang en dans**

Non, si male nunc, A olim sic erit
Horatius

[2.] Personen.

Eerste Assessor, Hopma.	
Tweede Assessor, Bouer.	
Elema	
Hend. Jans, tevens Ouderling	} Raden
Jan Tiemens	
W. Wierda, Koopman.	
Jan Wietzes, Wedman.	
Marten Thalens	
Jurgen K. de Boer.	
W. de Sitter, Advokaat en Aanspreker.	
Ter Haar, Doctor.	
J.C. van Ham.	
W. Borgman, Logementhouder	
Mej. Numan, Schouts Vrouw.	
Jongelingen, Meisjes, Kinderen en Nieuwsgierigen.	

[3.] De Verrassing

Eerste Tooneel

Het Tooneel verbeeldt de Winsumer straat, in den omtrek van het Lokaal van het Gemeente-Bestuur, alwaar eene rei, in het wit gekleede, Meisjes het volgende, al dansende, zingen.

I vivat! I vivat! De Koning leve lang!
I vivat! I vivat! vereert hem met gezang!
Verwacht den Koning en zijn Zoon,
En Zingt Hem roem op hoogen toon:
I vivat! I vivat! straks komt hij uit de stad.

De Koning komt, (bis) en wij — wij houden feest!
De Koning komt, (bis) waar hij nooit is geweest;
t Wordt alles netjes opgeschikt,
Elk is gekleed en ruim bestrikt
De Koning komt, (bis) en wij — wij hebben feest.

[4.]
Een feest voor t volk, (bis) dat hier in Winsum woont,
En hoor t Bestuur, (bis) dat zich reeds vaardig toont,
Om door Oranjelint en vlag
Een feest te vieren op deez dag;
I vivat! I vivat! wie heeft meer pret gehad!

t Zij jong of oud, (bis) het feest is algemeen!
t Zij jong of oud, (bis) t is alles op de been!
t Bestuur praalt met Oranjelint,
Dat zich daar in t Lokaal bevindt.
I vivat! I vivat! elk ziet reeds naar de stad.

Tweede Tooneel

Het Tooneel verbeeldt het binnen-gedeelte van het Gemeente-lokaal, waar in de Assessoren en Raden, al rookende, door elkander loopen, en, al dringende, elkan- der de plaats voor den spiegel betwisten, om hun Oranje, op borst en hoed, te kunnen beschouwen. Na dat de tweede Assessor zich en een ander nog eens goed beschouwd heeft, vat deze het woord.

[5.]

Tweede Assessor.

Nu kom, laat ons nu toch geen troef verzaken,
Maar alles gaauw in orde maken.

Eerste Assessor

De komst is eigenlijk al te onverwacht.

Tweede Assessor

Dat is zij ook! Ik kreeg in t holste van den nacht,
Van s Konings blijde komst berigt.
Ik sprong het bed voort uit, en riep de meid om licht;
En toen mijn huisgezin wat op de beenen was,
Toen overpeinsde ik juist van pas,
Wat dat er al was te verrigten
Voor ons en onze hooge pligten.

J.K. de Boer. (*Tegen Wierda.*)

Jou strik gaat los, dat lint is al te breed (*W. herstelt het.*)

(*Tegen Tiemens*)

En zulk een broek is geen fatsoenlijk kleed:
Een grijze broek en zwarte kousen?
Jou kleed past beter voor de smousen,
Dan voor een achtbaar medelid,
Die met ons in de raadzaal zit.

Tiemens

Kom, Kom, de Keunink moet ook weten,
Dat hij bij Boeren is gezeten,

[6.]

Als hij hier in ons midden zit;
En daarom zoo en zoo is dit.

J.K. de Boer (*Tegen Wierda.*)

De vlag, die koopman draagt, die staat hem waarlijk goed.
Koopman Wierda staat op en loopt voor den spiegel
Wierda.

Maar als de Koning komt, waar blijft dan wel mijn hoed?
Ik wil ook nog een lint hier door mijn knoopgat steken;
Want naar Oranjelint wordt altoos veel gekeken.

Tweede Assessor.

t Moet alles netjes zijn, dat is ook mijn verlangen;
k Heb dus gordijnen voor mijn glazen laten hangen.
De vlaggen waaijen schoon, dat geeft een mooi gezigt;
k Heb in dien korten tijd al vrij wat uitgerigt.
Het spijt mij, dat k die komst niet eerder heb geweten;
Hoe ligt wordt hier en daar niet dit of dat vergeten!

Aanspreker.

Den boog om Schout zijn deur, dien vind ik zeer brillant.

Tweede Assessor.

Die is daar ook op mijn bestel geplant;
Het zou toch al te karig staan,
Als wij van hier straks met den Koning gaan,
Om hem zoo in een onversierd gebouw te dringen.

[7.]

Elema.

Dat is zoo goed in zulke dingen.

Tiemens.
Maar, welke kosten voor die spullen! daar bin k tegen.
Wierda.
Ja, maar de bliksem! als wij rais een neuze kregen,
t Zij van den Gouverneur, of van die and re snaken?
Dat zol ons ook niet al te bestig smaken.

Tweede Assessor.
Komt, Heeren! komt de koffij is gezet;
Verkiest U Edele ook Banket?

Wierda.
Het spijt mij Bliksems van mijn wagen;
Maar k kan het daarom wel verdragen,
Omdat het voor den Koning was.
Mijn schade

Hopma.
Uw schade? Dat komt hier niet te pas;
Dat ongeluk wordt op t Budget
Als kosting voor dit feest gezet.

Tiemens.
Maar hou en hou wordt dat dan schreven?

De Sitter
Wacht! ik zal jou een voorbeeld geven
[8.]

*Sitter schrijft, de anderen pluisteren en plooiën
hunne halsdoeken, onder het dampen hunner pijpen.*

Sitter leest:
Hopma met Wierda s wagen, om vlaggen naar de stad gereden,
De wagen in stukken gejaagd en zoo veel sch geleden.

Tiemens.
God, God! nog tou; maar t is nijt waar;
Den krigen ze ons nog wel bij t haar.

Wedman.
Maar wie van ons zal t woord straks doen?
M. Thalens.
Ja, vriendje lief! daar knijpt hem juist de schoen.
Wanneer wij dezen post aan J de Boer opdragen?

Wierda.
Omdat hij voor zich selv den Koning toch wil vragen,
Of hij niet voor zich zelven malen mag?

M. Thalens.
Dat was voorzeker best, dan kwam hij voort aan slag.

Tweede Assessor.
Neen, hoort! wij willen ons maar niet ontstellen,
En ons met al die complimenten kwellen;
Die zaak staat reeds op een zeer goeden voet,
Daar Sitter straks eene aanspraak doet.
[9.]

J de Boer, *Tegen Tiemens.*
Die zal zijn Majesteit verhalen,
Hoe zwaar de lasten zijn, die wij aan hem betalen.

Tiemens
Net, Net! de lasten most hij wat vermind ren,
Dat most hij hom maar goud herind ren.
Eerste Assessor.
Maar komt dat in een aanspraak ook te pas?
Tiemens.
Nee, nee! maar bij den wijn, als hij hier eerst wat was.
Wedman.
Het wordt mij waarlijk al te mal;
Ik denk niet, dat hij hier zoo lang vertoeven zal.

Tiemens.
En ik, geloof, dat juffrouw Numan heel in t wit
Op onzen Keunink daar te wachten zit.

Wierda (*Voor den Spiegel.*)
De Sitter is wel goed; maar kan en duurt hij het wel zeggen?
En zou hij niet te lang te donderjagen leggen?
Hij drukt vast al te lang en spreekt zoo wonder zacht;
Ik hou van mannen-taal, met vlugheid, klem en kracht.

Tiemens
Ja, Ja! ij staan daar veur de spijgel al te draijen,
Hou mooi dat toch joen linten wajen,
[10.]
Dat daar zol joen aanspraak nog wel wat gaan;
Maar as ij daar ais veur de Keuning staan,
Zij! den, en den komt toch zoo n ding der meer op an.

Wierda.
Mijn goede man! ik weet er daarom wel wat van.

Tweede Assessor.
Wie van de Heeren nog een kopje Koffij of Banket?
Wie heeft van u nog opgezet?

Ouderling.
Stil! luistert eens! zou ons de Koning daar ook nad ren?
Daar is het geklap der zwepe, en het geluid van
(het gebolder der rad ren; l
En de peerden stampen en de wagens springen op.
Loopt mannen! loopt nu op een draf en een galop!

*Alle dringen de voordeur uit, om de voorbij rijden-
de wagens te achtervolgen. Bour, de tweede Assessor, in
draf, en koopman Wierda in vollen galop.
Na het eindigen van dit Tooneel zingen de meisjes, bij
Het doorrijden van den Koning*

1.
Wilhelmus van Nassouwen!
Elk onzer is verheugd,
In Winsum u t aanschouwen;
Dat geeft ons ware vreugd.
[11.] Men zal u straks ontvangen
Daar ginder in t Lokaal;
Elk brandt reeds van verlangen
Naar zulk een trotsch onthaal.

2.
De voerman rijdt reeds zachter;
Hij ziet alreeds t Lokaal;
Maar, ach! t Bestuur blijft achter;
Dat wordt een schoon onthaal!
t Bestuur laat hen passeren, -
Daar komen zij nu aan:
Dat zijn al mooie Heeren,
Om op hun post te staan.

*Een troep jongens komt de meisjes, al zingende, achterna
rennen, en overstemt haar mee het volgende:*
Al is t Bestuur ook nog zoo dom,
De Koning rijdt tot Winsum om,
En heeft hier weinig oponthoud,
Daar niemand zich het toevertrouwt,
Om hem te spreken zoo t hoort;
Des reed de Koning voort.

Alle zingen, en gaan, al zingende, van het Tooneel:

[12.]

Al is het volk hier nog zoo dom

Etc. etc.

Derde Tooneel.

Het Gemeente Bestuur op straat, volgt den stroom des volks, met alle snelheid, achterna. Eenige bespieders op eenen afstand.

Ter Haar.

Daar loopen zij den Koning na; hij rijdt hen al te stijf.
Boer doet drie treden op een kei, met de armen van het lijf.

En zie daar Wierda eens met zijne lange stappen;
Zijn linten waaijen, zie, hij zou er haast op trappen.
Kijk! Kijk! hij staat daar met zijn hoed te zwaaijen
Hoor hem eens roepen en Oranje boven kraaijen. —

Daar scheidt hij uit, de kans is nu verkeken;
Hij zag den Koning niet, en kon hem ook niet spreken. —
Zij komen weer terug, wat zien zij nu bedrukt!
Zij hebben al hun lint reeds van zich afgerukt.

*(De vrolijke meisjes ontmoeten hen en vragen allen
aan de Assessoren en Raden)*

[13.]

Meisjes.

Heije hom ook zijn??? Hije hom ook zijn????

Heije hem ook zijn????? Hou was hij ter taal??

Wierda.

Loop na de Bliksem toe met joen gemaal!

Meisjes.

Mag Jurjen Boer dan nou weer malen?

Wierda

Komt, scheertje weg, of ik zal jou betalen.

Vierde Tooneel.

Mejufvrouw Numan komt op hunne aankomst buiten
de deur springen.

Jufvr.

Zou de Koning haast komen?

M. Thalens.

Wat lig je daar nu nog te droomen?

Die is er immers al voorbij.

Jufvr.

Maar t is niet waar.

Wierda

Waarachtig!

[14.]

Jufvr.

God zegen mij!

Tiemens, *tegen de Jufvr.*

Wij dochten bij ons z lfs, daar hijl wat gebeuren.
En k wijt van niks, as k kon de wagens heuren.
Boer en Koopman hebben nog rund of hij hier ook was;
Maar k zee t al, nee, dat komt nou nijt te pas,
Hij ridt nijt weg, hij zal wel bij ons komen;
Maar scheet; dat heb ik nou vernomen. —

Vijfde Tooneel.

Elema (*Tegen Wierda.*)

Wie komt daar uit den paardestal in groot costuum gekleed?

Wierda

Waarachtig Stoit. — Wel, luitenant! vergeet gij pligt en eed?

Een officier der Schutterij! die kruipt daar in den stal,

Opdat de Koning hem niet vinden zal?

Ter Haar.

Wel neen, hij staat daar op zijn post, om t rijtuig af te spannen;

Hij wacht den Koning op; hij overtreft u, mannen!

Daar hem geen Koffij of Banket

t Volbrengen van zijn pligt belet.

[15.]

Zesde Tooneel.

*Het Tooneel verbeeldt de algemeene Kamer of Jagtweide
bij W. Borgman, waarin veel volk, dat, bij het binnen komen
der Heeren Assessoren en Raden, in luid gelach uitbarst.*

Ter Haar (*Tegen Borgman.*)

Borgman! gevet sterken drank dengenen, die verloren gaat, en
wijn

Dengenen, die bitterlijk bedroefd van ziele zijn.

Dat hij drinke, en zijn aarmoede vergete;

En zijne moeite niet meer gedenke (b)² en zwete.

Tweede Assessor.

Bij eene volgende gelegenheid zullen wij een Eerboog

Planten, met inscriptien er op, dat elk het zie:

Aan de eene zijde Spreuk. XII: 10 (c)³ en aan de andere

Zijde Ps. CXLVI, v.s. drie. (d)⁴

Wierda.

Als het mijn paarden waren, dan was ik nog veel slechter tevreden;

Want zij zijn zonder afspannen in eenmaal door gereden.

Ouderling.

De hoogmoed der menschen zal hem vernederen; maar
de nederige van geeste zal de eere vast houden (e)⁵ zegt
Salomon in zijne Spreuken;

En daarin zal toch niemand zich bedriegen.

[16.]

Van Ham.

Dat s wel; maar Arenden vangen toch ook geene vliegen.

Sitter.

k Stoor mij er niet aan, k blijf liever t huis bij mijne affaire;

Want: On a beau pr cher qui n a cure de bien faire. (f)⁶

Van Ham

Wij doen het best, den bal terug te kaatsen:

En de woudezels staan op hooge plaatsen,

Zij scheppen den wind gelijk de draken. (g)⁷

Wierda.

Waarom wind?

Van Ham.

Om t kloppend hart, en bloed weer koel te
maken.

Bouer.

Consolutores omerosi vos estis, zegt Job XVI: twee. (h)⁸

Sitter

Maar liep Borgman in zijn poejerjas ook niet mee?

Borgman

De Koning wordt voorzeker genoegzaam gekomplimenteerd

Waar gij onze gemeente representeert.
 Van Ham.
 Maar opdat de Koning Tiemens niet als Lid der gemeen-
 [te aan zou
 spreken,
 Is hij op des Konings komst gaauw in een zijstraatje geweken.
 [17.]
 Borgman.
 Maar t spijt mij toch, dat hij u geen visite heeft gedaan;
 Neen, wrachtig, neen! dat kon er niet mee gaan.
 Ter Haar.
 De Koning zal wel aan het Spaansch spreekwoord ge-
 dacht hebben.
 Meglio esser ave di bosco, que di gabbia. (i)⁹
 Dus loopt hem in t vervolg nu niet weer achterna.

Zevende Tooneel

*Een stroom jongelingen en meisjes komt al dansende,
 en het volgende zingende, binnen.*

Wijs: Daar reden drie regementen al over den Rijn.

Daar reden twee wagens hier over de straat, (bis)
 Twee met een dubbel span (bis)
 Vier paarden voor ieder wagen } (bis)
 De voorste daar zat onze Koning in (bis)
 De Koning met zijn Zoon (bis)
 Om ons eens hier te bezoeken } (bis)
 [18.]
 Ons bestuur dat zat met Koffij en Banket, (bis)
 Te wachten in t lokaal, (bis)
 Of zij ook bij hen kwamen } (bis)
 De Koning die wilde in een loge niet, (bis)
 Daar t al in stilte gaat, (bis)
 En niets gebeurt dan smullen. } (bis)
 Want de Koning die reed hen snel voorbij, (bis)
 En zij hem achterna (bis)
 Met hun Oranjelinten. } (bis)
 Zij roepen: kijk, daar rijdt onze Koning heen. (bis)
 Hei, vrienden! laat ons door, (bis)
 Waar mag hij toch wel blijven? } (bis)

Zij loopen zich in t zweet, om den Koning
 te zien. (bis)
 C est peine perdue (k)¹⁰ (bis)
 Hij zal wederom komen } (bis)

Allen

C est peine perdue. (bis)
 Hij zal wel wederom komen. } (bis)

[19.]

*Het feest eindigt in een algemeenen dans,
 en vreugde bedrijven.*

Gron. 31 Mei 1823.

N.B. De hierin voorkomende Personen worden,
 namens
 eenige liefhebbers, verzocht, om bij gelegenheid der Winsumer
 Harddraverij aanstaande, ieder zijne eigene rol te spelen, des
 avonds te 7 uur te beginnen, ten huize van den Logement-
 houder W. Borgman, bij de boog, te Winsum.
 [20.]
 N.B. Dit stuk, door Marten Douwes Teenstra van
 Arion vervaardigd, heb ik naar een origineel exemplaar
 in bezit zijnde bij de familie Tapper laten overschrijven.
 Het is anoniem verschenen; maar de geest, die uit het
 stuk doorstraalt, is die van boven genoemden schrijver en
 de overlevering bevestigt zulks ook. De drukker is naar het
 lettertype Oomkens te Groningen.

1. In de marge staat: (a.) Nahiem III.
2. Op de tussengevoegde bladzijde 15a staat vermeld: (b.) Spreuk.
 XXXI: 6,7.
3. Op bladzijde 15a: (c.) De rechtvaardige kent het leven zijner bees-
 te: maar de barmhartigheden der Godloozen zijn wreed.
4. Op bladzijde 15a: (d.) En vertrouwt niet op Princen, op menschen
 kind, bij t welke geen heil en is.
5. Op bladzijde 15a: (e.) Spreuk. XXIX: 23.
6. Op de tussengevoegde bladzijde 16a staat: (f.) Het is te vergeefs
 gefluit, als het paard niet pissen wil.
7. Op bladzijde 16a: (g.) Jer. XIV: 6, hare oogen versmachten, omdat
 er geen kruid en is.
8. Op bladzijde 16a: (h.) Ik hebbe dergelijke vele dingen gehoord: gij
 alle zijt moeilijke vertroosters.
9. Op bladzijde 16a: (i.) Het is beter een vogel in het veld te zijn, dan
 in eene kooi.
10. Op ingevoegde bladzijde 18a: (k.) Het is vergeefsche moeite.

Ik bagger en kom boven of een compleet nieuw wierdendorp te Valkum

Maar het aanvullen van wierden moet geen grondbergingsverhaal worden. Beweging en ontwikkeling in een historisch landschap betekent zoeken naar het juiste schaalniveau van de veranderingen. Soms zullen historische argumenten tegen aanvulling pleiten. De discussie over voors en tegens moet steeds gevoerd worden, want dit landschap is noch bevroren verleden, noch vrijplaats voor experimenten. Uit: Henny Groenendijk, Wierden, natte archieven in Groningerland.

In: Noorderbreedte 2001, nr. 2.

Begin februari j.l. werd ik via de pers compleet verrast met een, in wild enthousiasme gepresenteerd project van Grontmij, provincie Groningen, gemeente Winsum en het Waterschap om op de oude woonwierde te Valkum met overtoollig bagger een compleet nieuw wierdendorp op te werpen, dat vervolgens bebouwd zou gaan worden met zo'n twintig woningen rond een rustiek dorpspleintje met een knusse herberg. Dat alles dan geconstrueerd met nog knussere traditionele Groningse rode bakstenen. De journalist van het Dagblad van het Noorden deelde me in al zijn objectiviteit nog mee dat het Ministerie van Verkeer en Waterstaat reeds enthousiast op het plan had gereageerd en dat Rijkswaterstaat er zelfs al een prijs voor had uitgereikt.

Nadat ik gedurende de daarop volgende nacht wat onrustig had geslapen, - geplaagd als ik werd door een droomvisioen van blozende bouwfondswoningdaakjes van het lieflijke wierdendorpje Nieuw Valcum in het nevelige en uitgestrekte open landschap onder Winsum, was het daarom wel wat hard dat dezelfde krant mij de volgende morgen liet weten dat de familie Stavenga, die ter plaatse sinds jaar en dag een boerenbedrijf runt, al even perplex was geweest over het hemelbestormende plan van deze instanties. Zij, als eerst betrokkenen en direct belanghebbenden, wisten ook totaal en helemaal van niks!

Het zal je maar gebeuren, dagdroomde ik, dat gedeputeerde Musschenga, wethouder Zeevalking en dijkgraaf Lindenbergh op een onverdachte morgen je tuin in komen lopen met een spuit in hun gehandschoeide ambtenarenhandjes en een oranje helmpje op om een meter overtoollig en vervuild slib over je

keurig aangeharkte welkooptuintje uit te storten. En dat alles in het kader van een project Herstel Wierde Winsum, waarvan jij dan per ongeluk niet op de hoogte was gesteld.

Men zit dus blijkbaar wel zo erg omhoog met die immense hoeveelheid baggerslib uit de Groningse vaarwateren, dat men het goedje niet slechts wil gebruiken voor het, nog steeds door velen omstreden, herstel van wierden, maar zelfs voor het opwerpen van compleet nieuwe wierden binnen het al eeuwen bedijkte Groningse landschap. Zelfs blijkt het dan mogelijk dat binnen dit zeer ingrijpende plan geheel voorbijgegaan wordt aan de zorgvuldigheid, die o.a. door provinciaal archeoloog Henny Groenendijk in het boven afgedrukte citaat wordt bepleit.

Naast het totaal negeren van de direct betrokkenen, eigenaren en omwonenden, is er van enig zorgvuldig historisch of archeologisch (voor-)onderzoek, voorzover ik weet, op Valkum geen sprake geweest. In hoeverre zal het opbrengen van al dat slib gevolgen hebben voor het bodemarchief? Aangezien het slib ernstig vervuild is, zal het moeten worden ingepakt om verdere vervuiling van het grondwater te voorkomen. Wat zijn eigenlijk de gevolgen van een dergelijk ingepakt plakkaat slib bovenop het onderliggende natte bodemarchief?

Op welke wijze zal het geplande slibdorp in het bestaande open landschap worden ingepast en wat voor infrastructuurele gevolgen zullen er daarna optreden? Is het zinvol en wenselijk om de eeuwenoude, in omvang beperkte woonwierde Valkum van de ene op de andere dag om te toveren tot een volledig wierdendorp, wel met herberg, maar zonder kerk? Of bestaan er nog geheimere plannen om er ook een knus namaak-middeleeuws kerspelkerkje, uiteraard in authentieke namaak-Groningse rode kloostermoppen, te bouwen?

Kortom, het grondbergingsverhaal lijkt in het plan Valkum inderdaad verworpen tot een vrijplaats voor experimenten, waarvoor Groenendijk reeds waarschuwde.

Het komt mij voor dat er binnen en buiten de grenzen van gemeente Winsum nog voldoende plekken kunnen worden aangewezen waar men, met respect voor het verleden, de historische landschapsontwikkeling en de betrokken eigenaren en bewoners op aangepaste schaal zorgvuldige reparatiewerkzaamheden zou kunnen uitvoeren aan deels afgegraven wierden (steilranden en natte laagten) en, niet te vergeten, vele in het verleden straffeloos weggegraven oude dijken.

Het opwerpen van volledig nieuwe wierden, (tenzij dan buitendijks misschien?), kan ik niet anders dan onzinnig vinden. En tenslotte nog een suggestie: waarom gebruikt men een deel van het slib niet voor de sanering van de vervuilde bodemtracés van de beruchte smeerpip, althans daar waar dat mogelijk en zinvol is?

■ Jacques Tersteeg.

De historie van perceel E 854 te Winsum

In 1988 ben ik met mijn gezin uit Baflo teruggekeerd naar mijn geboorteplaats Winsum. Opgegroeid in oude huizen, dat wil zeggen geboren Schoolstraat 10 en getogen Molenstraat 10, was ik maar wat blij destijds het pand aan de Hoofdstraat 40 in Winsum te kunnen bemachtigen, dat jarenlang werd bewoond door aannemer Roelf Groeneveld. Ik heb mij laten vertellen dat gelet op de bouwstijl het pand waarschijnlijk is gebouwd rond 1880/1890. Ik kocht het huis destijds (met tuin, kadastraal bekend gemeente Winsum sectie E, nummer 854) van de kinderen Groeneveld : Harry, Jannie en Marjan, na het overlijden van hun ouders. De koopakte vermeldt een recht van overgang ter breedte van een meter ten gunste van mijn perceel. Dat recht werd in 1900 gevestigd ten laste van het huidige parkeerterrein bij de supermarkt. Aan een pittige strijd met Unigro begin jaren negentig heb ik een modern autobreed recht van overpad overgehouden.

Hoe oud is mijn huis?

De historie van mijn dorp heeft mij altijd geïnteresseerd en zo ben ik vanaf het begin lid van de Historische Vereniging en heb ik bijvoorbeeld het boek Winsum uit 1982 en ook alle fotoboekjes over Winsum-Obergum in mijn bezit. Wat opvalt is dat mijn huis relatief gezien vaak en prominent voorkomt op oude foto's, die teruggaan tot plm. 1900 en dat aan weerskanten ervan de situatie door nieuwbouw ingrijpend is gewijzigd. Verder is opvallend dat in toelichtende teksten bij de diverse foto's met geen woord over het huis zelf wordt gerept. En dus ontbreekt jammer genoeg ook informatie over de leeftijd van het pand.

De Joodse familie de Vries

Vorig jaar zomer dook ik bij toeval eens in oude nummers van Winshem en stuitte ik op het kadastraal minuutplan van Winsum uit 1828. Wat ik niet eerder had opgemerkt was dat het perceel E 854 toen ook al bebouwd was, zij het als perceel 96. Een zekere Izaak Nathans de Vries, koopman, was destijds eigenaar/bewoner van dat huis met tuin, samen groot 660 m². Inderdaad: een van de eerste Joodse families in Winsum en bovendien de overgrootvader van N.A.de Vries.

Het boekje Het Album van Nardus de Vries en Agnes Bruins (van der Burg/Regtien, blz. 7) geeft helaas geen uitsluitsel over de exacte woonplaats van de familie de Vries. Ik citeer:

Nathan Albert werd geboren op 24 juli 1878 te Winsum. Hij was het tweede kind van Hartog de Vries en Betsy Boasson. () Het gezin woonde Winsum nummer 61. Dit nummer is niet meer te herleiden tot de huidige huisnummers in Winsum. Het huis ligt nabij de huidige ingang van de supermarkt in de Hoofdstraat W. () De familie de Vries dreef een wolhandel en een vellenbloterij, een bedrijf dat huiden van geslachte dieren opkocht, schoonmaakte, droogde en geschikt maakte voor de leerfabricage. (einde citaat)

Zou het kunnen zijn dat de familie de Vries vanaf plm. 1800 het huis en/of het huidige perceel Hoofdstraat W 40 (destijds Hoofdstraat W 61) heeft bewoond?

Mijn belangstelling was in ieder geval gewekt en er was eigenlijk maar één mogelijkheid: in de archieven!

Eigenaren/bewoners van Hoofdstraat W 40

Izaak Nathans de Vries was oer-eigenaar/bewoner van Hoofdstraat W 40, ik ben met mijn gezin de huidige eigenaar/bewoner. Maar hoe loopt de lijn van Izaak Nathans naar 2005?

Een fikse duik in het kadaster geeft het volgende beeld van voormalige eigenaren/bewoners van Hoofdstraat W 40:

- vanaf plm. 1800: Izaak Nathans de Vries
- vanaf 3 juni 1833: Nathan Izaaks de Vries (zoon van Izaak Nathans; via acte van scheiding en deling)
- vanaf 27 mei 1885: Hartog de Vries (zoon van Nathan Izaaks en Reintje Vos; via acte van scheiding en deling)
- vanaf 18 september 1900: Wibbe Pieters Kampinga (landbouwer uit Pieterburen)
- vanaf 18 december 1921: mej. Aaltje Hofstede (via publieke veiling)
- vanaf 14 april 1953: Robert t Hart (eveneens via publieke veiling)
- vanaf 13 oktober 1953: Jorrit Jorritsma
- vanaf 5 mei 1954: Roelf Groeneveld
- vanaf februari 1988: Alje van Bolhuis

Uit het huizenregister blijkt verder het volgende (met dank aan Jan Regtien):

Hoofdstraat W 61, periode 1890-1900

Inwoners:

Hartog de Vries

Betty Boasson (echtgenote)
Nathan Albert, broer van Hartog
Reintje Vos, moeder
Nathan Albert (N.A.)

Periode 1900-1910:
Hartog verhuist 27 juni 1900 met echtgenote naar Groningen
Nathan Albert, broer van Hartog, overleed 21 februari 1902
Reintje Vos, moeder, overleed 12 maart 1900
Nathan Albert verhuist 5 juni 1907 naar Groningen.

Conclusies

Inmiddels heb ik mijn archief over de historie van mijn huis behoorlijk kunnen uitbreiden met foto's, kadastrale gegevens, data over bouwvergunningen etc. Mijn duik in de historie levert tot nu toe het volgende op:

- het perceel, dat ik vanaf 1988 bewoon, is van plm. 1800 tot 1900 in eigendom geweest en bewoond door de familie de Vries. Of Hartog ook feitelijk met zijn gezin zijn op dit adres heeft gewoond is niet duidelijk.
- In de kadastrale informatie waarover ik beschik wordt met geen woord gerept over het pand zelf, wel wordt opgemerkt dat in 1838 een schuur voor de vellenbloterij is gebouwd, die bij pas de scheiding en deling in 1895 wordt verrekend!
- Hartog de Vries (de vader van N.A. de Vries) heeft in 1900, na het overlijden van zijn moeder, Reintje Vos, een deel van zijn eigendom (het huidige perceel E 854 met een recht van overpad van een meter) verkocht aan boer Kampinga
- Hoofdstraat W. 61 (nummering 1890-1900), waarover Jan

Regtien nog in zijn Album in het duister tastte, kan mogelijk het huidige perceel Hoofdstraat W 40 zijn geweest.

Een andere vraag is of de familie de Vries in het huidige pand of in een vorig pand heeft gewoond. Als ik kijk naar oude kadastrale (hulp)kaarten, dan lijkt mij het goed mogelijk dat mijn huis ouder is dan 1880/1890, maar zeker weten doe ik het niet.

Slot

Ik vind het prachtig om me af en toe te verdiepen in de historie van het huis. Zeker als je er achter komt dat een van de eerste Joodse families, inclusief de in Winsum bekende N.A. de Vries, vrij zeker op deze plek heeft gewoond. En dat er achter het huis jarenlang een bloeiend bedrijf in huiden opereerde, dat destijds vanwege de stankoverlast (voor buurman de dominee) een doorn in het oog van de Gereformeerde Kerk vormde. Dan begin je alvast het scenario voor een roman of een film te zien. Een puzzel is het in ieder geval, waar af en toe een klein stukje van opgelost wordt maar waar je soms ook een hele tijd niks mee opschiet.

Hoe dan ook: het laat me niet los en ik ga er rustig mee door.

De vraag waar voor mij alles mee begon is trouwens nog steeds niet opgelost: hoe oud is het huis aan de Hoofdstraat W. 40 eigenlijk? Kan een lezer van dit blad mij aan meer informatie helpen?

■ Alje van Bolhuis

Rabobank exposeert rapier en rondas ,en een mooi verhaal.¹

***Na de sloop van het oude gebouw van het Winsumse Gezondheidscentrum aan de Geert Reindersstraat werd door een drietal archeologen van het Bureau Archeological Research and Consultancy uit Groningen, t.w. Annet Nieuwhof, Janneke Hielkema en Petra Sikke-
ma, tussen 4 en 10 maart 2004 een deel van het bouwterrein van het nieuwe Rabobankgebouw onderzocht.***

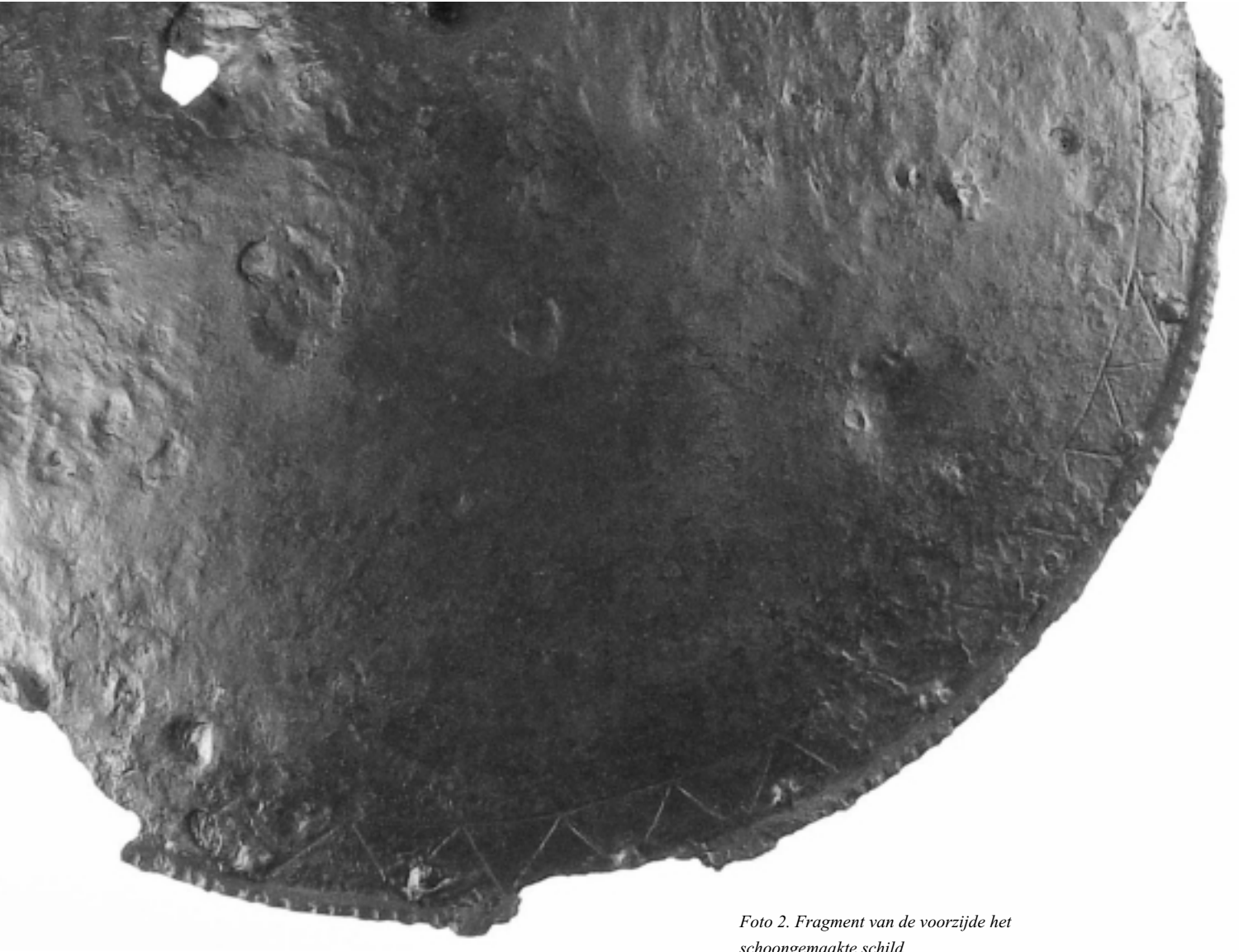
Aangezien het bankgebouw in de nabijheid van de voormalige zgn. westelijke Ripperdaborg, die kort na 1626 gesloopt werd, gebouwd zou worden, was de kans aanwezig dat van deze borg archeologische resten gevonden zouden worden. Dit is echter niet gebeurd. Wel zijn er grondpatronen van middeleeuwse slo-ten aangetroffen.

Toen men na enkele dagen de graafwerkzaamheden ten behoeve van het archeologisch onderzoek wilde staken, werden bij toeval op de bodem van een voormalige sloot of gracht, waarvan het profiel in de wand van een diepe proefsleuf zichtbaar was geworden, de restanten van een schild en een zwaard aangetroffen (zie foto 1).

Het schild is een zogenaamde rondas , ook wel rondel genoemd, naar het Frans: rondelle of rondache . Het betreft hier een rond schild dat in de Middeleeuwen veelal gebruikt werd door de infanterie en dat bij uitstek geschikt was voor een (zwaard-)gevecht van man tegen man. Het Winsumse exemplaar is volledig vervaardigd van ijzer en heeft een diameter van

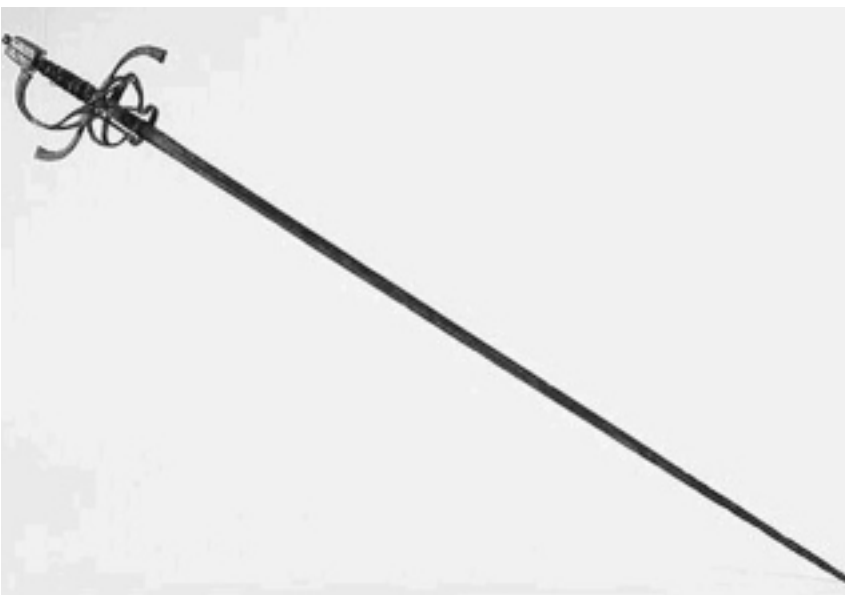

Foto 1. Twee archeologen aan het werk in de proefsleuf. De witte pijl geeft de plaats aan waar zwaard en schild werden gevonden. (foto: J. Tersteeg).

*Foto 2. Fragment van de voorzijde het schoongemaakte schild.
(foto: ARC Groningen).*

Foto 3. Afbeelding van een compleet bewaard rapier.

62 cm (zie foto 2).

De buitenzijde van het schild is voorzien van een decoratie. Deze bestaat uit een zig-zagpatroon dat aan de buitenzijde in het metaal gegraveerd is (zie foto). Vermoedelijk is het schild beschilderd en ook voorzien geweest van een (familie)wapen. De beschadigingen aan het schild duiden op daadwerkelijk gebruik. De deuken en het gat kunnen, gezien de dikte van het ijzer, enkel in de strijd zijn ontstaan.

Dankzij corrosie is organisch materiaal, dat zich bevond aan de binnenzijde van het schild, voor een groot deel bewaard gebleven. In totaal konden minimaal vijf afzonderlijke lagen worden herkend. De onderste laag betreft textiel (linnen). Dit textiel wordt afgedekt door een laag wol. De wol wordt weer afgedekt door textiel, gevolgd door een laag bont en leer. Alle lagen zijn aan de rand bevestigd met behulp van klinknagels. De lagen vormden gezamenlijk een soort kussen, dat de gebruiker het nodige comfort bood bij een gevecht.

De gebruiker hield het schild vast aan twee leren banden. Deze banden hebben eveneens met klinknagels aan het schild bevestigd gezeten.

Aan de hand van de context en de bijvondsten kon het schild worden gedateerd in de 14e-15e eeuw.

Het zwaard betreft een fragment van een rapier of degen uit de 16e-17e eeuw. Een rapier of degen is een licht zwaard met een

dubbelsnijdende, smalle kling. Het exemplaar uit Winsum meet 59 cm. Vermoedelijk is de oorspronkelijke lengte ca. 100 cm (zie foto 3).

Het schild en het zwaard zijn na de opening (31 maart 2005) van het nieuwe Rabobankkantoor aldaar tentoongesteld, samen met een uitleg van hun geschiedenis. Het bestuur van de Rabobank onderzoekt momenteel de mogelijkheid om de beide voorwerpen permanent in het bankgebouw te exposeren.

Intrigerend blijft uiteraard de vraag hoe zwaard en schild, die beide uit verschillende perioden stammen, zo dicht bij elkaar op de bodem van de voormalige sloot of gracht terecht zijn gekomen?

Om hierop een antwoord te krijgen werd door twee medewerkers van de Rabobank, Mirjam van Wijk en Frederiek Brongers, het leuke initiatief genomen om een verhalenwedstrijd voor alle Winsumse basisschoolkinderen van groep 7 en 8 uit te schrijven. Tevens werd door de Openbare Bibliotheek tijdens de wedstrijdperiode een themahoek over de Middeleeuwen ingericht, waar de jonge auteurs informatie konden inwinnen ten behoeve van hun historisch te verantwoorden vertelling. Door een deskundige jury werd uit de 59 inzendingen die van Jelle Visser van groep 8 van de OBS De 9 Wieken als de winnende bijdrage uitgeroepen. Hier volgt zijn verhaal.²

De legende van de Winsumer soldaat zonder schild en zwaard

In Winsum in de 15e eeuw leefde er een ridder die Johan Wilhelm Lucas Coenraad Hendrik Henk Jacob Erasmuszoon heette, in het kort Johan.

Johan was de zoon van de heer Erasmus, die had de leiding

over de borg. Hij verheugde zich erg op het feest dat vanavond zou plaatsvinden ter ere van die ouwe Levius, die overleden was. Extra reden voor een extra groot feest. De voorbereidingen waren vol aan de gang. Het zou een geweldig feest worden. Die zelfde avond was het feest op volle gang. Er was muziek en overal werd gelachen en gedronken. Johan raakte stomdronken en ging naar zijn slaapvertrek om de volgende dag met een enorme kater op te staan. Met barstende koppijn kon hij zien dat zijn schild en zwaard slordig in het vertrek lagen. Hij pakte ze op en deed ze in een kist, tenminste, hij dacht dat het een kist was. Omdat hij wazig zag, zag hij niet dat het het gemak (w.c.) was, dat gemak hing boven de gracht. Dus zijn schild en zwaard lagen in de gracht. Wat nu? Met zijn gezonde verstand bedacht hij een plan. Hij maakte het gat groter en dook achter zijn schild en zwaard aan
Dat was dus het einde van de ridder en van de legende van de Winsumer ridder zonder schild en zwaard.

■ Jacques Tersteeg

1. Met hartelijke dank aan archeoloog C.G. Koopstra van het ARC Groningen voor de, door hem verstrekte gegevens en de foto van het schild.
2. Hartelijke dank aan Jelle Visser voor zijn verhaal en aan de medewerkers van de Rabobank voor hun informatie en medewerking.

Oude nummers van Infobulletin Winshem

Wij maken u graag opmerkzaam op het feit dat van een aantal van de tot nu toe verschenen nummers van het Infobulletin nog exemplaren voorradig zijn.

Met name voor nieuwe leden is het wellicht interessant om in het bezit te komen van artikelen die in eerdere bulletins zijn verschenen.

*De prijs van de nog aanwezige nummers bedraagt € 5,- per exemplaar, exclusief eventuele verzendkosten.
De nummers kunnen ook tegen contante betaling worden afgehaald bij P. Noord, Kloosterstraat 8, Winsum (telefoon 0595-441526) zolang de voorraad strekt.*

De geschiedenis van het voormalig gezondheidscentrum.

Er is weer een stukje historie uit Winsum verdwenen. Ik doel hierbij op het beeldbepalende gebouw van het voormalige gezondheidscentrum aan de Geert Reindersstraat. In een mum van tijd heeft een slopersbedrijf er voor gezorgd dat het centrum, inclusief het Groene kruisgebouw aan de Broederstraat, van de aardbodem verdween. Op 25 februari 2004 werd het hoogste punt neergehaald. Op de plaats van de gesloopte gebouwen staat nu een nieuw pand van de Rabobank. Het gebouw dat aan de Geert Reindersstraat stond had toch een zekere geschiedenis achter de rug. Het werd op 9 juli 1941 officieel geopend als Christelijke Lagere Landbouwschool door de heer F. van Til, erelid van de Christelijke Boeren- en Tuindersbond (CBTB). Deze bond had het initiatief genomen voor de bouw en kreeg in augustus 1939 groen licht uit Den Haag voor het stichten van een landbouwschool in Winsum.

Omdat de bouw van de nieuwe school niet tijdig was afgerond werd op 18 december 1939 begonnen met lesgeven in een lokaal van de openbare lagere school aan het dorpsplein. Het begin was er, al waren de tijden ongunstig. Het was crisistijd en velen liepen rond met de angst voor een oorlog, die er luttele maanden later inderdaad kwam. Maar het schoolgebouw kwam er. Ontworpen door architect D. A. Emaar uit Winsum en gebouwd voor ongeveer ~ 30.000,-.

Binnen vijf maanden na het begin van de lessen vielen de Duitsers ons land binnen. In 1944 nam de Duitse bezetter de school (en de woning) in beslag. Voor zover mogelijk werden de lessen in een gedeelte van de steenfabriek Lombok gegeven. De inventaris van de school werd op de zolder opgeslagen. Na ontroofing door de Duitsers werden school en woning gevorderd voor onderdak en ziekenzaal voor evacués uit het zuiden van ons land.

Toch heeft het gebouw tot 1964 dienst gedaan als landbouwschool. Toen werd het te klein en werd er aan de Warfstraat een

Onderschrift foto: Zo zagen school en woning aan de Geert Reindersstraat er uit ten tijde van de opening in 1941. Op de schoorsteen een zaaiende boer.

nieuwe school gebouwd (thans de Blauwe Schuit).

De gemeente Winsum werd vervolgens eigenaar van het oude schoolgebouw zonder de woning. Het werd het nieuwe onderkomen van de Technische Dienst EEWAA (van de gemeenten Eenrum, Ezinge, Winsum, Adorp en Aduard), die uit haar ruimte in het gemeentehuis was gegroeid. De EEWAA bleef er tot begin tachtiger zitten, tot ze alweer door ruimtegebrek, naar de openbare lagere school Parkschool, die aan de westkant van het gemeentehuis stond, verhuisde. Deze school was in 1979 leeg komen te staan in verband met de bouw van de openbare lagere school De Negen Wieken.

Vervolgens kocht de stichting Gezondheidscentrum Winsum de oorspronkelijke landbouwschool voor de onderbrenging van de verschillende disciplines van de gezondheidszorg. Het gebouw onderging een grondige verbouwing en op 3 mei 1982 trokken de artsen er in. Ook dit centrum groeide uit haar jasje en het gevolg was dat een geheel nieuw gezondheidscentrum werd gebouwd aan de Meeden. In de maanden november 2003 en januari 2004 verhuisde het centrum naar de nieuwe locatie.

Het oude centrum ging tegen de vlakte, waarmee een einde kwam aan een stukje nostalgie in Winsum.

■ P.Noord

Bronnen:

- Nieuwsbad van het Noorden 18 nov.1999

- Boek 50 jaar C.L. A.S. Winsum

Grietje Siegers

Reconstructie van het levensverhaal van

Grietje Siegers, geboren op 26 mei 1825

uit het huwelijk van Jan Siegers en

Antje Jans Brouwer.

De redactie ontving van de heer Erik Stam, achterkleinzoon van Kornelis Siegers, geboren te Sauwerd op 4 december 1866, een beschrijving van het leven van Grietje Siegers die vanaf haar geboorte in 1825 tot 1866 in Winsum-Obergum woonde, daarna in Sauwerd en vanaf 1893 in Groningen. Grietje Siegers is de moeder van Kornelis Siegers.

De beschrijving van het leven van Grietje Siegers is niet alleen bijzonder maar ook boeiend en roept vragen op die niet beantwoord (kunnen) worden.

Niet alleen voor de nazaten van Grietje Siegers maar mogelijk ook voor anderen is de beschrijving de moeite waard om daarvan kennis te nemen.

Omdat plaatsing te veel ruimte in zou nemen is met de heer Stam afgesproken dat u van het artikel kennis kunt nemen door in te loggen op website: www.stamek.nl

Indien iemand wil reageren dan kan dat per email (info@stamek.nl) of per post: Dorpstraat 17 5367 AK Macharen, of via redactielid Joh.Huitsing, telef. 0595-441523.

Het volgende infobulletin

Winshems tiende jaargang nummer 2 verschijnt eind juli 2005; kopij kunt u insturen tot uiterlijk 27 juni. Mocht de kopijsluitingsdatum een probleem vormen, neem dan tijdig contact op, zodat we kunnen overleggen in hoeverre er nog ruimte beschikbaar is. Zo mogelijk grote stukken tekst digitaal aanleveren (op floppy, CD of via email) en bij voorkeur als platte tekst (zonder opmaakcodes). U kunt uw teksten natuurlijk ook gewoon geschreven of getypt aanleveren, dan zorgt de redactie voor verdere verwerking. Denk om zo volledig mogelijke bronvermelding en graag bij elke tekst uw naam en telefoonnummer vermelden. Wilt u ook bijgevoegd beeldmateriaal voorzien van naam en telefoonnummer n een gedocumenteerd onderschrift.

Redactieadres
Barbara van der Dussen
Hamrik 7, 9951 JH Winsum
Tel.: 0595-443542
e-mail: info@winshem.nl

D i k d a k k e n

Mosterdsoep

Benodigd voor 6 tot 8 koppen soep:

ca. 50 gram boter of margarine

ca. 50 gram bloem

1 liter melk

1 liter runderbouillon

1/2 pot gewone mosterd

1/2 pot grove Groningse mosterd

peper en zout

100 cc slagroom

250 gram spekblokjes

peterselie

Bereidingswijze:

Smelt de boter of margarine in een ruime pan, laat het niet kleuren! Doe vervolgens de bloem erbij en laat dit op een zacht vuurtje ongeveer anderhalf twee minuten garen.

Voeg de melk en de bouillon toe en breng dit, onder af en toe roeren met een garde, aan de kook.

Bak ondertussen de spekjes uit in een koekenpan en laat ze daarna uitlekken in een zeef.

Doe de mosterd in de soep en laat dit een paar minuten zachtjes doorkoken.

Zout en peper naar smaak toevoegen en als laatste de slagroom voor een romige soep.

U kunt eventueel de soep nog iets hoger op smaak brengen met wat extra mosterd.

Serveren:

Doe wat uitgebakken spekjes in een soepkom, giet hier de warme mosterdsoep overheen en garneer met wat (gehakte) peterselie.

Lekker op een koude winterdag!

Verslag van de ledenbijeenkomst van donderdag 18 november 2004

Aanwezig: 40 personen.

Afwezig met kennisgeving: de heren G. Bracht, C. Kruizenga en C. de Ranitz.

1 Opening

Nadat Clemens Tersteeg, zoals wel vaker, net zolang aan de knopjes van de shootcomputer heeft geprutst tot het juiste beeld werd geprojecteerd, opent voorzitter Jacques Tersteeg de bijeenkomst. Hij verwelkomt onze spreker van vanavond. Het is een oude bekende, de heer Fons van Wanroij uit Westerdijkshorn, die op 30 oktober 2001 al eens op een ledenbijeenkomst heeft gesproken over trekschuitvervoer in Groningen. Vanavond zal hij spreken over Drie Groninger gasthuizen. Na de pauze zal Jacques Tersteeg het een en ander vertellen over armen- en ziekenzorg in Winsum in vroeger tijden.

2. Mededelingen van het bestuur

Deze keer geen mededelingen van het bestuur over actuele zaken.

3. Lezing door de heer Fons van Wanroij: Drie Groninger gasthuizen.

Veel Nederlandse steden hebben gasthuizen of hofjes. Het zijn nu vooral woningen voor senioren. In West-Nederland wordt het woord gasthuis gebruikt voor ziekenhuis, in Groningen is het een synoniem voor hofje. Alleen al in de stad waren er ooit meer dan 50, nu nog ruim dertig. In gasthuis is in Openluchtmuseum t Hoogeland in Warffum terechtgekomen.

Gasthuizen ontstonden in West-Europa in de 13e eeuw, toen steeds meer steden zich met stadsmuren gingen omringen. Behalve voor de verdediging waren deze muren ook ter regulering van de grote toeloop van plattelanders, van wie velen eindigden als zwervers die op straat leefden. Guy de Montpelier stichtte een orde van lekenbroeders, de Hospitaalbroeders van de Heilige Geest, die zich richtten op de verzorging van pelgrims en ook van zieken. In Rome werd begin 13e eeuw door paus Innocentius III het gasthuis van de Heilige Geest opgericht, wat al spoedig navolging vond in andere steden. In van die steden was Groningen, waar in het midden van de 13e eeuw (v r 1268) het Heilige-Geestgasthuis werd gesticht.

Gasthuizen werden meestal aan de rand van de stad gebouwd, tegen de stadsmuur aan, soms ook buiten de muur. Op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1565) zien we de drie oudste Groninger gasthuizen tegen de muur aangebouwd: het Heilige Geest- of Pelstergasthuis, met aan de noordkant een ziekenzaal, het Sint Geertruids- of Pepergasthuis en het Jacob- en Annagasthuis. De kaart van Nicolaas Geelkerken (1616) toont het Pelstergasthuis met kerk en ziekenzaal, allebei met een toren. Op de kaart van Egbert Haubois (1635) zien we de bij het Pepergasthuis een brouwerij en bakkerij, die nog tot in de 19e eeuw

in bedrijf waren. De ziekenzaal was echter in de 17e eeuw niet meer in functie.

In 1268 gaf paus Clemens IV toestemming aan de hospitaalbroeders van de Heilige Geest om hun doden te begraven bij het gasthuis: het eerste bewijs voor het bestaan van een gasthuis in Groningen. De meeste middeleeuwse gasthuizen werden gesticht door rijke burgers met behulp van het stadsbestuur. De burgers hadden er belang bij de losse, zwervende bevolking te kunnen inblikken in een gasthuis. We moeten echter het motief van caritas (liefdadigheid, n van de goddelijke deugden) niet verwaarlozen. Wie een gasthuis stichtte, kreeg een goede naam in de stad, en ook aanzien, want het was niet goedkoop. Grond, renten uit grond, geld, sieraden e.d. werden gestort in een fonds waaruit het gasthuis zich kon bedruipen. Zo stichtten Jacob Grovens en zijn vrouw Eteke Sluchtinge in 1494 het Jacob- en Annagasthuis (genoemd naar twee heiligen, niet naar de stichters). De stichters bepaalden dat er voor hen en hun familieleden gebeden moest worden. Daartoe kwam een kapel in het gasthuis, waarvan een tekening uit 1660 over is. Die kapel had alleen een klein klokje, want de A-kerk wilde niet te veel concurrentie.

Het leven in een middeleeuws gasthuis is enigszins te vergelijken met dat in een opvanghuis voor armen in een sloppenwijk van een stad in de derde wereld. Men kreeg er onderdak, een bed, eenvoudig voedsel en eenvoudige ziekenverzorging. Er bestaat een afbeelding van het Catharijnegasthuis in Utrecht van ca. 1600 met een ziekenzaal met bedsteden langs de kant en verplegend personeel en ziekentroosters. Ook het Heilige Geest- en het Sint Geertruids- of Pepergasthuis waren van oorsprong bedoeld voor armen, reizigers (met name pelgrims) en zieken. De ziekenzaal verdwijnt echter in de loop van de tijd. Een gast kreeg bier, een strozak en soms een warme maaltijd.

Al in de 14e eeuw zien we in de gasthuizen het verschijnsel van de proveniers of kostkopers. Mensen gaven geld of goederen aan een gasthuis en kregen in ruil levenslang onderdak, voedsel en verzorging: een soort levensverzekering dus. In 1382 schenkt een echtpaar de helft van een schip en al hun bezit aan het Heilige-Geestgasthuis. In 1538 krijgt een echtpaar, na een gift van koeien, paarden, huisraad en vele andere bezittingen, een plek in het gasthuis met jaarlijks twee vette en twee magere varkens. Er zijn zeer uitgebreide contracten over wat de provenier aan het gasthuis schenkt en wat hij of zij ervoor terugkrijgt. Bij overlijden verviel het bezit van de proveniers meestal aan het gasthuis, met uitzondering van sieraden. Het was voor de gasthuizen verleidelijk om proveniers op te nemen, want door het aannemen van hun waardevolle bezittingen kon men het gasthuis in stand houden. Het resultaat is dat de rijke proveniers op den duur de arme sloebers, voor wie de gasthuizen oorspronkelijk gesticht waren, verdreven.

Waar moesten die armen en zwervers nu naar toe? Toen het Heilige-Geestgasthuis minder toegankelijk voor hen werd, werd in 1405 het Sint-Geertruids- of Pepergasthuis door twee aanzienlijke burgers opgericht voor ellendige arme pelgrims.

Pelgrims kwamen naar deze streken o.a. voor Walfridus in Bedum, de arm van Johannes de Doper in de Martinikerk en enkele relikwie n in Aduard. Ook in het Pepergasthuis verdringen echter de welgestelden na verloop van tijd de armen. Het in 1494 gestichte Jacob- en Annagasthuis had al vanaf het begin een inwonende kostkoper, ook al staat in de stichtingsakte dat het een huis voor de armen is. Het stadsbestuur keek de gasthuisvoogden op de vingers dat ze niet alleen proveniers, maar ook armen toelieten.

Het dagelijks leven in een gasthuis is te vergelijken met dat in een dorpje. Graan en turf werd betrokken uit Drenthe, men verbouwde zijn eigen groente buiten de muur, in twee van de drie gasthuizen konden de bewoners op het terrein begraven worden. Er waren strikte regels wat wel en niet mocht in de gasthuizen. De huisregels van het Heilige-Geestgasthuis (1627) verplichtten de bewoners om hun medebewoners aan te geven wanneer die een regel overtraden. Uit de gasthuisarchieven blijkt dat het dicht op elkaar leven soms tot spanningen leidde. In 1724 scholden bewoonsters van het Heilige-Geestgasthuis elkaar de huid vol, gingen op de vuist en trokken elkaars mutsen af. In de jaren 1881-1884 was in het Jacob- en Annagasthuis mevrouw Nannenbergh een nogal lastig geval: zo bestrooide zij andermans bleekgoed met rode as. Een zeer markant bewoner van ditzelfde gasthuis was Geert Adriaans Boomgaard, geboren in 1788. Hij was als soldaat met Napoleon naar Rusland getrokken, overleefde de beruchte oversteek van de Berezina (1812) en kwam na een carrière als scheepskapitein rond 1862 in het Jacob- en Annagasthuis. Hij vroeg om extra aardappelen, waste zijn benen met azijn, kwam zonder kousen aan tafel zitten en mocht sindsdien op zijn eigen kamer eten. Boomgaard is bijzonder oud geworden. Er is een foto van zijn honderdste verjaardag waarbij hij wordt vergezeld van een zus (98) en een broer (96). Toen hij 107 was, waren al zijn acht kinderen gestorven. Hij was toen de oudste nog levende Nederlander. Een kleinzoon schreef namens hem een felicitatiebrief toen de achttienjarige Wilhelmina in 1898 de troon besteeg. In 1899 stierf hij op 110-jarige leeftijd.

Niet iedereen hield het zo lang in het Jacob- en Annagasthuis vol als Geert Adriaans Boomgaard. Dirk van Neerkassel had zich ingekocht in dit gasthuis, maar werd al snel gek van alle gesprekken en vertrok in 1749 naar Amsterdam. Hij schreef aan de voogden dat hij zeeman was in hart en nieren, graag weer wilde varen, en vroeg of hij een deel van zijn ingelegde geld kon terugkrijgen.

Voor al na 1945 veranderde er veel in de gasthuizen. De kleine woninkjes voldeden niet meer aan de eisen van de tijd. In de jaren 1970 woonden er in het Jacob- en Annagasthuis nog drie oude heren, verder vooral studenten. Na de restauratie door Stichting Stadsherstel (1982) kwam n oude bewoner, de heer K hler, zelfs nog terug. Ook veel andere Groninger gasthuizen zijn inmiddels gerestaureerd of gerenoveerd. In sommige huisvest men nog steeds bij voorkeur senioren, elders studenten of andere belangstellenden.

Er zijn vrij veel gegevens bewaard gebleven over de maaltijden die de gasthuisbewoners werden voorgezet. Men at veel brood en potspise (=brij). Soepenbrij was het hoofdgerecht. Het Groninger stadsbestuur schreef in 1627 voor wat de bewoners van het Heilige Geestgasthuis moesten eten, uitgesplitst per dag van de week, o.a. brood, boter, kaas, erwten, moes, rapen, knollen, kool en wortelen. Het vlees was redelijk gevarieerd: spek, schapen-, varkens- en rundvlees, bloedworst, metworst, var-

kenspoet; op vrijdag stond er stokvis of haring op tafel. Een bewoonster hield in 1747 n jaar lang precies bij wat ze allemaal te eten kreeg. Dat was veel soepenbrij en meelspijzen en weinig groente of fruit. Ze was blij dat ze na een hele tijd eindelijk weer eens pruimen kreeg. Over de aardappelen merkte ze op dat die zo stukgekookt waren dat het op veevoer leek. Met vlees was men niet zuinig: soms een pond per dag (ook wel vis). Op feestdagen werd er uitgekapt: met Sint-Maarten stond er een gans of ander bijzonder vlees op tafel, op paaszondag een paasbrood (zonder krenten). Af en toe werd er in het gasthuis een beest geslacht: reden voor een feest. Uit de gasthuisarchieven komen overigens ook recepten om luizen te bestrijden.

Aanvankelijk dronk men in de gasthuizen vooral bier, de volksdrank van destijds. Het Pepergasthuis had nog tot in de 19e eeuw een eigen bierbrouwerij. In de loop van de 18e eeuw wordt het bier deels verdrongen door koffie, thee, chocolade en jenever. Dronkenschap leidde vaak tot ruzies in de gasthuizen. De straf daarvoor was uitsluiting van de maaltijd. Een maatregel van 1852 dat gasthuisbewoners alleen werden toegelaten als ze lid waren van de drankbestrijding, bleef een dode letter: enkele jaren werden er op feesten weer flinke hoeveelheden alcohol geschonken.

Fons van Wanroij besluit zijn lezing op originele wijze: hij heeft naar een recept uit het Jacob- en Anna gasthuis of Lekkerbeetjesgasthuis een plaatkoek met boekweitmeel en spek gebakken, waarvan alle aanwezigen mogen proeven.

4. Lezing door Jacques Tersteeg: Armenzorg en gezondheidszorg in Winsum in vroeger tijden

Het onderwerp armenzorg en gezondheidszorg in Winsum in vroeger tijden is volgens de heer Tersteeg nog onontgonnen terrein. Vandaar dat hij er nu slechts kort op ingaat. Er ligt nog een heleboel archiefmateriaal te wachten op de ge nteresseerde onderzoeker.

In 1578 wordt de Westelijke Ripperdaborg door de stad Groningen gekocht. Bij de Sylvenne lag destijds de galgenberg en n gras land voor de armen van Winsum. Na de Reformatie kreeg de diaconie van de Nederlands Hervormde kerk de armenzorg onder zich. De archieven van de diaconie n zijn voor een deel bewaard gebleven. Het meest volledig is het archief van de diaconie van Winsum; die van Bellingeweer, Obergum, Ranum en Maarhuizen zijn door de vele fusies en splitsingen slechts gedeeltelijk bewaard gebleven.

Als je arm was, kon je je wenden tot de diaconie van de kerk, die je met voedsel, geld of goed ondersteunde. Die steun was in principe tijdelijk. Ouden van dagen kregen in sommige gevallen onderdak in armenhuisjes, die eigendom waren van de diaconie. De diaconie van Obergum bezat in 1811 vier armenhuisjes en een hoeveelheid land. De Winsumer diaconie heeft ca. 1775 zeven armenhuizen, o.a. in de Schilligehamstergang, in het Zuidereinde (het Gasthuis genaamd) en in de Heerestraat (= Hoofdstraat). Volgens een inventarisatie uit 1806 zijn er in het gasthuis vier kamers, alle vier bewoond. Al in een verpondingsregister van de Oostfriese graaf Edzard uit 1517 komt een gasthuis te Winsum voor met drie grazen land. Vermoedelijk is dit hetzelfde als de diaconiehuysjes die in 1828 ter hoogte van de huidige Plus-supermarkt aan de Hoofdstraat Winsum liggen, op grond van de Ripperdaborg en dus door de borgheren gesticht.

In de Groninger Archieven ligt het archief van de Brugster

Kluft (zie hiervoor Infobulletin Winshem jrg. 9 nr. 3 (november 2004), blz. 6-13).

In 1827 komt het Reglement op de Armbesturen tot stand. In iedere gemeente moet een burgerlijk armbestuur worden opgericht voor ondersteuning van behoeftigen naast de kerkelijke diaconie n, en om het werk van die diaconie n te coördineren. In de burgerlijke armbesturen zitten vrijwel uitsluitend plaatselijke notabelen, niet zelden de burgemeester zelf. Wie kon werken, kwam niet voor hulp in aanmerking. Er stonden bussen in het dorp waarin men geld kon storten. De gemeente legde ook geld bij. Het burgerlijk armbestuur betaalde niet alleen dagelijkse levensbehoeftes, maar bijvoorbeeld ook vaccinaties, en een rekening van schrijnwerker Kunst uit 1827 voor een aantal doodskisten.

De gemeente besloot in 1862 om een armenhuis in Obergum te stichten, dat het jaar daarop werd gebouwd aan de Onderdendamsterweg. Het gebouw bestaat nog steeds en heet nu Dingum. In de volksmond werd het het gesticht genoemd. Een echtpaar had de leiding, verder was er een loopjongen voor de boodschappen. Drie keer per dag werd de bingel geluid voor de maaltijd. De regels waren streng: om acht uur s avonds ging het licht uit; men mocht geen koffie, snoep of sterke drank op de eigen kamer gebruiken; binnenshuis mocht men geen schoenen aan. De bewoner Bulthuis werd als straf voor dronkenschap ondergebracht in het washok, dat tevens als varkenshok dienst deed. Op oudejaarsavond 1865 had Grietje Dijk in dronken toestand het huis verlaten, waarbij zij ook spullen uit het gasthuis had gestolen. Op 4 januari 1866 werd zij gevonden: ze bleek zich verdronken te hebben in het Omsnijdingskanaal. Dankzij een inventaris uit 1872 weten we iets over inrichting en huisraad van de kamers van dit armenhuis. In 1895 werd bij de scheepswerf van Obergum een gebouw voor daklozen gebouwd, een langwerpige gebouw met zes stookplaatsen.

5. Sluiting

Voorzitter Jacques Tersteeg bedankt Fons van Wanroij voor zijn boeiende lezing en de lekkerbeetjes die hij heeft meegenomen, en roept mensen die belangstelling hebben voor de geschiedenis van armen- en gezondheidszorg in Winsum zich bij het bestuur te melden.

■ Anton Rinzema

Nieuw verschenen boeken

Titel: *Een verzameling van bijzonderheden uit de geschiedenis van Uithuizermeeden*

Auteur: E. de Boer, T. B. Juk en J. Vink

Uitgever: Profiel, Bedum

Prijs: € 37,50; 452 blz. geïllustreerd

Titel: *Doopsgezinden in de Ommelanden. Sporen van menist erfgoed*

Auteur: P. Collman

Uitgever: Profiel, Bedum

ISBN: 90 5294 322

Prijs: € 17,90; 112 blz. geïllustreerd

Titel: *Drie Groninger Gasthuizen*

Auteur: Fons van Wanroij

Uitgever: Profiel, Bedum

ISBN: 90 5294 311 7

Prijs: € 14,95; 144 blz. geïllustreerd

Titel: *Oranje Nassau en Groningen, Van Heiligerlee tot Grote Markt*

Auteur: Beno Hofman

Uitgever: In boekvorm Uitgevers b.v. Assen

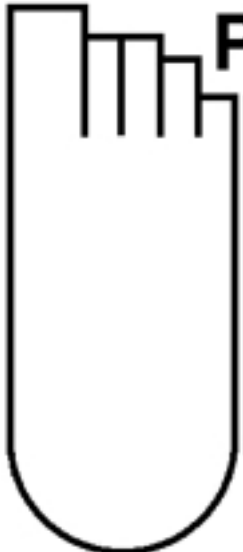
ISBN: 90 77548 041

Prijs: € 14,00; 120 blz. geïllustreerd

Rectificatie

In het vorige nummer van Winshem is in het artikel van J. Venhuizen een foutje geslopen.

Op pag. 20 staat in het overzicht boerderijverkoop op de laatste regel in de kolom verkoper Faro. Van Weerden . Dit moet natuurlijk zijn Fam. Van Weerden

Pedicura

gediplomeerd voetverzorgster
aantekening diabetische voet
voetreflexzonetherapeute
massage-therapeute
& stoel shiatsu

fennie braad
nieuwstraat 48
9952 ej winsum

06 - 20 43 78 49
behandeling op afspraak

KOEL SERVEREN

"Grunneger"
KRUUD NBITTER

Gezantende kwaliteit

*Trek n oet kruid n, dei oranger veul in
Grunnen verskram n*

Er gaat niets
boven Groningen

Slijterij Guikema
0595 44 40 32 - Winsum
GEDISTILLEERD

30% Vol e
0,1L

Dese breuk niet in de glasbak werpen

De Gouden Karper

*Herberg De Gouden Karper,
n van de oudste horecabedrijven van
Noord-Nederland, ademt nog steeds de sfeer van weleer.
U kunt smakelijk en gevarieerd eten in ons eetcaf,
dat 7 dagen per week geopend is of, als u er echt een
avondje uit van wenst te maken, in ons comfortabel
la carte restaurant.
Van donderdag t/m zondag kunt u
genieten van onze bijzondere keuken.*

Herberg De Gouden Karper waar de gast nog koning is.

Herberg De Gouden Karper

Hoofdstraat W5 9951 AA Winsum Tel. (0595) 44 14 26